

ROMÂNIA
MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
ACADEMIA DE POLIȚIE „Alexandru Ian Cuza”

Cristian NUICĂ

TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT

TEMA: MECANISME INTERNE DE COMBATERE A DISCRIMINĂRII
ÎN CONTEXTUL EXIGENȚELOR JURIDICE EUROPENE

Conducător de doctorat

Profesor Universitar Doctor **Nicoleta DIACONU**

BUCUREȘTI, 2019

CUPRINS

(paginarea tezei integrale)

INTRODUCERE	5
CAPITOLUL 1. ASPECTE CONCEPTUALE PRIVIND DISCRIMINAREA	16
1.1. Scurtă incursiune în semnificația noțională a discriminării	16
1.2. Elemente conceptuale conexe discriminării	20
1.3. Analiza conceptual - juridică a discriminării	27
1.3.1. Tipologia și definiția juridică a discriminării	27
1.3.2. Natura juridică a discriminării	40
CAPITOLUL 2. EXIGENȚE JURIDICE EUROPENE PRIVIND PRINCIPIUL NEDISCRIMINĂRII	46
2.1. Privire generală asupra istoricului și evoluției dreptului la egalitate și nediscriminare	46
2.2. Cadrul legislativ european incident materiei nediscriminării. Preocupări privind reglementarea egalității și nediscriminării la nivel regional-european	51
2.2.1. Reglementări adoptate în cadrul Consiliului Europei ...	51
2.2.2. Reglementări adoptate în cadrul Uniunii Europene	64
2.3. Principalele instituții cu atribuții de combatere a discriminării la nivel european	76
2.3.1. Instituții cu atribuții privind combaterea discriminării la nivelul Consiliului Europei	76
2.3.1.1. Consiliului Europei – vectorul de recunoaștere și promovare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la nivel european	78

2.3.1.2. Aspecte particulare privind instituțiile Consiliului Europei cu atribuții vizând combaterea discriminării	82
2.3.2. Instituții cu atribuții privind combaterea discriminării la nivelul Uniunii Europene	96
2.4. Aspecte generale privind principiul supremației dreptului Uniunii Europene în domeniul nediscriminării	122
2.5. Aspecte finale vizând eficiența structurilor instituționale europene privind monitorizarea combaterii discriminării la nivel național	126
2.6. Perspectivă privind evoluția și orizontul reglementărilor legislative europene antidiscriminare	132
CAPITOLUL 3. RESPONSABILITĂȚI ȘI ANGAJAMENTE DE ORDIN JURIDIC ȘI INSTITUȚIONAL PRIVIND COMBATEREA DISCRIMINĂRII LA NIVEL NAȚIONAL	138
3.1. Cadrul juridic național în materia nediscriminării. Evoluția reglementărilor naționale privind nediscriminarea	138
3.2. Instituții naționale antidiscriminare. Atribuții și domenii de competență	151
3.3. Examinarea naturii juridice a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării	162
3.4. Testul constituționalității normelor legale privind competențele autorității naționale antidiscriminare	180
3.5. Aspecte conclusive privind cadrul legislativ național și contribuția instituțiilor naționale în domeniul combaterii discriminării	184
3.6. Considerente analitice privind formele de manifestare a discriminării în contextul socio-politic actual	194
CAPITOLUL 4. ASPECTE GENERALE PRIVIND FORMELE RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN MATERIA NEDISCRIMINĂRII	199

4.1. Noțiune și trăsături generale	199
4.2. Formele răspunderii juridice în materia nediscriminării	203
4.3. Analiza eficienței sancțiunilor naționale reglementate în materia nediscriminării	222
4.4. Specificitatea mecanismului probațiunii în domeniul nediscriminării	228
4.5. Subiecții legitimați procesual activ vs. pasiv în materia nediscriminării. Analiză comparativă	232
4.5.1. Subiecții instituției răspunderii juridice	232
4.5.2. Subiecții legitimați procesual/litigios activ	235
4.6. Aspecte tehnice privind complementaritatea dintre principalele forme de răspundere juridică specifice domeniului nediscriminării	245
CAPITOLUL 5. METODOLOGIA ȘI TEHNICA ANALIZEI PRACTICE PROFILATE PRIN STUDII CAZUISTICE ÎN MATERIA NEDISCRIMINĂRII	249
5.1. Coordonatele tehnico-juridice generale privind analiza practică a constatării discriminării și antrenării răspunderii juridice	251
5.2. Particularități privind analiza practică a constatării discriminării și antrenării răspunderii juridice în diferite domenii	256
5.2.1. Analiza practică în domeniul muncii - <i>Cazul discriminării prin concediere în urma desființării postului ulterior întoarcerii din concediul pentru creșterea copilului</i>	256
5.2.2. Analiza practică în domeniul accesului la educație – <i>Cazul discriminării prin refuzul accesului la concursul de admitere la programul de studii universitare de licență pentru locuri fără taxă</i>	262

5.2.3. Analiza practică în domeniul accesului la servicii – <i>Cazul discriminării prin restricționarea accesului la un serviciu public pe criteriul sexului</i>	269
5.2.4. Analiza practică în domeniul libertății de circulație și a dreptului la liberă alegere a domiciliului - <i>Cazul discriminării prin răspunsul oficial al administrației locale în sensul mutării unei comunități etnice</i>	274
5.2.5. Analiza practică în domeniul demnității umane – <i>Cazul discriminării prin afirmații lansate în cadrul unei emisiuni televizate</i>	279
5.3. Expuneri generale conclusive privind consistența, eficiența și însemnătatea jurisprudenței naționale în materia nediscriminării ..	288
CONCLUZII ȘI PROPUNERI DE LEGE FERENDA	294
BIBLIOGRAFIE	324
ANEXA	343

INTRODUCERE

Domeniul juridic al nediscriminării reprezintă nu doar unul dintre punctele constructive ale agendei Uniunii Europene, ci chiar unul dintre pilonii fundamentali ai Uniunii, teza validării și protejării drepturilor omului, în integralitatea sa, impunând *de plano* beneficiul exercitării în mod egal de către toți destinatarii acestora: „toate ființele se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi”, astfel cum proclamă primul articol al Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948.

Din această perspectivă, apreciem că o lucrare științifică care își propune să abordeze o temă circumscrisă unuia dintre domeniile *bazice* ale Uniunii Europene, urmărind să documenteze juridico-științific și să dezlege chestiuni tehnico-sistemice proprii domeniului juridic abordat sub varii aspecte, prezintă o valoare dezirabilă și corespunde unei orientări active și pozitive, a cărei utilitate și însușire practică se prezumă *a priori* atât pentru practicienii domeniului, cât și pentru publicul larg destinat (prin prisma atributului abstract de justițiabil al acestuia din urmă).

Prin intermediul lucrării de față, ne propunem, fundamental, să explorăm tematica privind mecanismele și procedurile tehnico-juridice specializate în domeniu, consunant reglementărilor legale interne, europene și internaționale, să determinăm instituțiile competente în domeniul combaterii discriminării, precum și diversitatea răspunderii juridice în materia nediscriminării.

Dezideratul lucrării s-a materializat prin identificarea și analizarea principalelor instituții europene în domeniu, respectiv prin reflectări aprofundate asupra caracteristicii juridice a instituțiilor competente material pe plan intern în domeniul sancționării discriminărilor. Am urmărit în principal lămurirea naturii juridice a autorității naționale garant al respectării și aplicării principiului nediscriminării în România, pe de o parte raportat la funcția instituțională de a soluționa, cu forța adevărului legal, după o anumită procedură specială, un

diferend juridic, iar pe de altă parte din perspectiva participării procesuale în cauzele al căror obiect îl constituie antrenarea răspunderii civile delictuale.

De asemenea, ne-am propus să evidențiem mecanismele specializate în domeniul combaterii discriminării, circumscris căilor de protecție instituțională antidiscriminare, facultative, fezabil complementare, dar autonome și nesubordonate, și anume:

- calea administrativă;
- calea administrativ-jurisdicțională;
- calea jurisdicțional-judiciară;
- calea acțiunii penale.

Corelativ *misiunilor de cercetare* opinat anterior, am aprofundat subiectul diversității formelor de sancțiuni aplicabile discriminării în sistemul juridic național, fixându-se, în final, și tipologia răspunderii juridice în materie, de natura:

- răspunderii administrativ-contravenționale;
- răspunderii civile delictuale;
- răspunderii penale.

Peste toate cele expuse anterior, se impune a se preciza componenta substanțială a lucrării, constând în studii cazuistice, incluzând considerațiile noastre de specialitate cu privire la latura practică (jurisprudențială) a domeniului de cercetare.

Pornind de la teza adecvat căreia o cercetare științifică trebuie privită ca o conexiune între abordarea filosofică, conceptuală și metodologică, am administrat un complex de metode prin intermediul cărora am urmărit să atingem scopul urmărit.

Procedeele în cauză s-au circumscris tehnicii și configurației cercetării științifice, atât în raport cu modul de realizare, cât și cu scopul urmărit.

În mod practic, în sensul materializării metodologiei am apelat la o serie de surse documentaristice publicate.

Tot acest complex de metode a concretizat sistematic etapele realizării tezei de doctorat, subsumând:

- documentarea bibliografică (documentarea cu privire la cadrul legislativ internațional, european/unional și național în materia nediscriminării);
- documentarea doctrinară (studiul celei mai însemnate părți a publicațiilor de specialitate, cu caracter fundamental și general în domeniu; studiul și interpretarea literaturii juridice propriu zise; predicția asupra întrebunțării practice în raport cu tematica domeniului de drept);
- documentarea aplicată/practică (analiza cazuistică și jurisprudențială în materia nediscriminării).

În fine, se impune a se releva aspectul că am considerat a fi esențiale exigențele speciale privind elementele de noutate și originalitate circumscrise finalității urmărite, anume cercetarea, aprofundarea și clarificarea subiectelor propuse, prin maniera de lucru, aportul creativ particular și demonstrarea capacității și aptitudinilor de analiză tehnico-juridică ale doctorandului, incluzând timbrul lingvistic distinctiv (îngrijit și pedant), ca exigență *sui-generis* elementului de creativitate și originalitate jurilingvistică, de natură a oferi rafinamentul și noblețea cuvenită unei lucrări științifice.

Elementele de noutate și originalitate prognozate în cazul lucrării de față se poziționează într-o relație de interdependență cu obiectivul impus, anume cercetarea și clarificarea celor mai importante aspecte tehnice precum mecanismele, formele metodologice, competențele materiale, particularitățile procedurale etc. ale domeniului, cât și, în mod special, latura practică, care va releva metodologia aplicării legislative practice la cazuri concrete, aspecte neaprofundate anterior la nivelul unei lucrări doctorale.

Preocupările tematice care vor forma fondul cercetării doctorale vor răspunde exigenței de eficacitate practică cu precădere în cadrul jurisdicțional *lato sensu* (administrativ-jurisdicțional, respectiv judiciar), având în vedere câmpul

omisiv de analiză tehnică de specialitate aprofundată, dar și, circumstanțiat, controversele întinse ale practicienilor pe marginea unora dintre subiectele cercetate.

Relevarea obiectivelor specifice structurale:

- Expunerea analitică a principalelor normative regionale, unionale și naționale în domeniul combaterii discriminării;
- Analiza aplicată a structurii actului normativ cadru antidiscriminare și a unor particularități tehnico-juridice, procedurale și legislative în materia nediscriminării pe plan intern;
- Determinarea principalelor instituții europene, respectiv a instituțiilor naționale competente material să angajeze răspunderea juridică pe plan intern în domeniul discriminării, corelativ tipologiei sancțiunii juridice incidente;
- Cercetarea și fixarea naturii juridice a instituțiilor naționale competente în domeniul discriminării, respectiv a actelor juridice sancționatorii;
- Analizarea și relevarea procedurilor juridice specializate prin intermediul cărora se constată și se sancționează faptele de discriminare, adecvat dreptului intern și unional;
- Identificarea, clasificarea și aprofundarea varietăților de sancțiuni reglementate de normativele antidiscriminare;
- Analiză comparativă între, pe de o parte, subiecții adresați ai sancțiunilor juridice aplicabile tratamentelor discriminatorii, iar, pe de altă parte, subiecții care răspund regulii procedural-juridice *legitimatio ad causam activa* în domeniul sesizării discriminărilor;
- Cercetări cazuistice/jurisprudențiale și analize practice în domeniul răspunderii juridice aferente materiei discriminării. Considerații și aprofundări juridice laborioase particulare asupra cazurilor abordate.

Obiectivele lucrării vor avea ca reper impactul pe care aceasta îl va avea în teoria și practica judiciară. Astfel, având în vedere atât latura teoretică a cercetării, de natură a determina paleta normelor juridice incidente domeniului

nediscriminării, dar și a clarifica aspecte tehnice precum mecanismele, formele metodologice, competențele materiale, particularitățile procedurale etc. ale domeniului, cât și, în mod special, latura practică, care va releva metodologia de analiză *sui-generis* a cazurilor de discriminare, se estimează în mod judicios impactul pozitiv în cadrul judiciar.

Preocuparea în direcția cercetării și clarificării chestiunilor ce fixează fondul lucrării rămâne de actualitate, ivindu-se, în context practic, atât (în sens larg) carențe ale specialiștilor în raport cu domeniul juridic al nediscriminării, cât și (în particular) dezbateri ample cu privire la subiectele deduse studiului, *ergo* lucrarea de doctorat răspunde, deopotrivă, atât orientării active a practicienilor (mai cu seamă proceduriști) în materia juridică incidentă, cât și interesului general al petiționarilor/justițiabililor (invocându-se și argumentul ariei de acoperire a unei lucrări științifice publicate *per a comparatio* cu alte mijloace: seminarii, sesiuni etc.).

SINTEZA LUCRĂRII

Cercetarea doctorală debutează tematic cu identificarea, respectiv redarea *conceptelor de bază în domeniul nediscriminării*.

Astfel, am urmărit, într-o fază incipientă, stabilirea și precizarea semnificației noționale a discriminării, în varii sensuri: etimologic, istoric și filozofic, pentru ca ulterior să fie realizată o incursiune succintă cu privire la elementele conceptuale ale noțiunii de discriminare, precum stereotipul și prejudecata, analizate sub componentele de natură cognitivă, afectivă și comportamentală.

De asemenea, aprofundând domeniul de cercetare, analiza s-a axat pe latura *conceptual-juridică a discriminării*. În modul acesta, am urmărit abordarea din perspectivă juridică a noțiunii de discriminare, astfel încât să putem fixa toate formele recunoscute ca discriminare în accepțiunea dreptului intern și unional, iar în final să se determine conținutul juridic al noțiunii de discriminare, enumerând

particularitățile de bază, respectiv enunțându-se notele ei esențiale și relevându-se genul proxim și distincțiile specifice definițiilor juridice.

În capitolul al doilea, am abordat cadrul legislativ european în domeniul nediscriminării, respectiv sistemul instituțional regional și unional cu atribuții în domeniul combaterii discriminării la nivel european. Aici am avut în vedere atât dispozițiile individuale care reglementează, *lato sensu*, principiul nediscriminării, înglobate în acte, pacte și tratate europene, cât și, în mod special, actele normative unionale speciale adoptate în domeniul nediscriminării. Latura prioritară a acestora din urmă este dată de caracterul obligatoriu al actelor unionale pentru statele membre, aceste acte devenind trunchi comun, prin mecanismul transpunerii, cu legislația statelor membre, latură privită distinct, dar nu opozant, de elementul instituției supremației tuturor normelor de circuit european și internațional în situația diferendelor legislative.

În continuare, printr-un demers analitic și expozitiv, atenția noastră se îndreaptă către studiul celor mai importante instituții regionale și ale Uniunii Europene cu atribuții în domeniul combaterii discriminării la nivel european.

Astfel, sunt examinate și relevate aspectele particulare ale următoarelor instituțiilor regionale cu atribuții privind combaterea discriminării, după cum urmează: *Consiliul Europei; Curtea europeană a Drepturilor Omului; Comisarul pentru Drepturile Omului; Comitetul european al drepturilor sociale; Comitetul consultativ privind Convenția cadru pentru protecția minorităților naționale; Comisia europeană împotriva rasismului și intoleranței.*

Studiul doctoral continuă cu examinarea particularităților următoarelor instituții ale Uniunii Europene cu atribuții în domeniul combaterii discriminării: *Parlamentul European; Consiliul; Comisia Europeană; Curtea de Justiție a Uniunii Europene; Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene.*

O atenție specială a fost oferită analizei laborioase a instituțiilor europene cu atribuții jurisdicționale în domeniul combaterii discriminării.

Astfel, am acordat atenția potrivită celei mai importante instituții prin intermediul căreia Consiliul Europei își aduce indirect aportul în domeniul combaterii discriminării la nivel regional, prin metoda *supravegherii convenționale*, anume Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Atribuțiile jurisdicționale internaționale ale Curții Europene a Drepturilor Omului, supraveghetor al obligației statelor semnatare¹ de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale rezultate din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a Protocoloalelor sale, așadar inclusiv a dreptului la egalitate de tratament și nediscriminare², au fost analizate din perspectiva principiilor definitorii ale jurisdicției contencioase, care pot fi clasate după cum urmează:

- principiul independenței judecătorilor;
- principiul independenței funcționale a jurisdicției;
- principiul subsidiarității;
- principiul „egalității armelor”;
- principiul eficienței juridice (satisfacție echitabilă și caracter executoriu).

A fost supusă cercetării atât *procedura contencioasă*, cât și *procedura necontencioasă* a Curții Europene a Drepturilor Omului în raport cu domeniul nediscriminării.

De asemenea, raportat la obiectul studiului doctoral în speță, a căpătat interes analizarea aprofundată a atribuțiilor Curții de Justiție a Uniunii Europene din perspectiva jurisdicțiilor Curții de Justiție și a Tribunalului, acestea fiind cele care dețin, în concret, competențe jurisdicționale în domeniul combaterii discriminării la nivelul Uniunii Europene, *ergo* implicit la nivelul fiecărui stat membru.

¹ A se înțelege state semnatare ale *Convenției Europene a Drepturilor Omului* și membre ale Consiliului Europei.

² Dreptul la egalitate de tratament și nediscriminare este reglementat prin dispozițiile art. 14 din *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, respectiv prin dispozițiile art. 1 din *Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale*, adoptat la Roma la data de 4 noiembrie 2000.

Analiza în speță a avut ca punct de plecare jurisdicția complexă a Curții de Justiție a Uniunii Europene (exercitată inclusiv în domeniul nediscriminării), categorisită și cercetată prin prezenta lucrare astfel:

1) Jurisdicția generală:

- jurisdicția *acțiunii în anulare*;
- jurisdicția *în constatarea inacțiunii*;

2) Jurisdicția specială descrisă, în opinia noastră, ca una de configurație (relativ) necontencioasă:

- jurisdicția *cererii prejudiciale*;
- jurisdicția *în constatarea neconformării obligațiilor*;
- jurisdicția *controlului de legalitate*.

De asemenea, am angajat analize referitoare la preeminența dreptului Uniunii Europene, expunând notele generale privind principiul supremației dreptului unional în domeniul nediscriminării.

Consistența lucrării se accentuează odată cu elaborarea capitolelor III - V, întrucât atingem substanțial și fundamental obiectivul urmărit, anume aprofundarea principalelor mecanisme interne de combatere a discriminării standardizate prin norme juridice antidiscriminare speciale, instituții materiale și instituții juridice, proceduri *sui-generis* și elemente de metodologie practică proprii domeniului nediscriminării. În această direcție, se impune a se opina că, prin capitolul III, tratăm cadrul juridic național, din perspectiva legislației interne antidiscriminare și a instituțiilor de profil, fie cu atribuții generale, fie deținătoare de competențe materiale specifice domeniului combaterii discriminării sub varii și multiple metode.

Acestea au fost analizate din perspectiva responsabilităților și angajamentelor de ordin juridic aferente calității de stat membru al Uniunii Europene. În acest sens, am emis reflecții temeinice cu privire la fazele debutului, derulării și finalizării (după caz – stadiul actual) procesului de transpunere a legislației cadru antidiscriminare. Sub acest aspect, am avut în vedere în mod special aprecierile și precizările Comisiei Europene, regăsite în rapoartele sale, cu

privire la standardele minimale prevăzute în Directivele europene transpuse în legislația românească, ocazionat de împrejurarea aderării României la Uniunea Europeană, la 1 ianuarie 2007, respectiv pericolul probabil ca la data aderării legislația națională antidiscriminare să fie discordantă directivelor unionale.

De asemenea, aprofundând subiectul instituțiilor materiale în domeniul combaterii discriminării, am elaborat un studiu aplicat privind instituțiile naționale competente material în domeniul combaterii discriminării. Sub acest deziderat, au fost analizate, sintetic, caracteristicile juridice ale fiecărei instituții competente material pe plan intern în domeniul sancționării discriminărilor, urmărindu-se cu precădere lămurirea, printr-o analiză, de această dată riguroasă și aplicată, a naturii juridice a autorității naționale garant al respectării și aplicării principiului nediscriminării în România - Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării.

Astfel, am urmărit să lămurim problema trăsăturii juridice a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării corelativ, pe de o parte, funcției instituționale de a soluționa, după o anumită procedură specială, un diferend juridic, iar pe de altă parte rolului special deținut în cadrul procesual al cărui obiect îl constituie repararea prejudiciului rezultat dintr-o faptă de discriminare.

Sumarizând, analiza detaliată în speță conduce la concluzia că CNCD se configurează sub aspect juridic ca autoritate administrativă autonomă cu atribuții administrativ-jurisdicționale în soluționarea unor conflicte juridice în domeniul nediscriminării, în baza unei proceduri speciale care se derulează cu respectarea contradictorialității și a dreptului la apărare, respectiv cu asigurarea independenței funcționale a autorității. Ca o consecință juridico-procedurală, actele acestei autorități adoptate în baza unor etape procedurale specifice, în scopul soluționării, cu forță de adevăr legal, a unor litigii de ordin juridic în domeniul nediscriminării, capătă *de plano* configurația juridică a actelor administrativ-jurisdicționale.

Din perspectiva analizei rolului CNCD în contextul angajării răspunderii civile delictuale în domeniul nediscriminării, am concluzionat că acest organism

național poartă calitatea de *expert specializat* în domeniul nediscriminării (*monitor al cazurilor de discriminare* sau *consultant judiciar*), care, în funcție de circumstanțele cauzei, are posibilitatea emiterii unor lucrări cu rol cadru-directiv (*puncte de vedere directive*) sau, după caz, a unor lucrări juridice de expertizare de specialitate într-un domeniu specific (*opinii juridice de specialitate*).

Tot în corpul acestui capitol, am realizat un test privind constituționalitatea normelor legale care reglementează domeniul prevenirii și sancționării tuturor formelor de discriminare pe plan național, precum și a statutului instituțional al organismului garant al respectării principiului nediscriminării pe plan intern.

Sub acest demers de cercetare, am analizat constituționalitatea anumitor dispoziții ale actului normativ național de referință³, precum și a instituției naționale abilitate în materie de nediscriminare (CNCD), din perspectiva unor aspecte variate care au făcut obiectul mai multor excepții de neconstituționalitate dezlegate de către Curtea Constituțională a României. Astfel, am aplicat o analiză specifică cu privire la situațiile care au constituit obiectul excepțiilor în cauză, fiind, în final, reflectat caracterul constituțional al actului normativ intern, în special din prisma aptitudinilor de competență ale autorității naționale garant al respectării și aplicării legislației antidiscriminare pe teritoriul României, respectiv a fost determinată latura neconstituțională a *manierei interpretative* a actului normativ în speță.

Așadar, validitatea sub aspect constituțional a dispozițiilor actului normativ intern antidiscriminare, prin care se statuează atributul administrativ-jurisdicțional, respectiv calitatea de expert în cazul Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării⁴, nu este afectată de deciziile constituționale analizate, ale căror dispozitive prezintă o denotație juridică *sub marjă de interpretare*.

³Ordonanța Guvernului nr.137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate completările și modificările ulterioare, republicată în Monitorul Oficial nr. 166 din 7 martie 2014.

⁴ A se reține dispozițiile art. 20, respectiv art. 27 din Ordonanța Guvernului nr.137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate completările și modificările ulterioare.

Prin urmare, am emis concluzia în sensul că, din perspectiva examenului de constituționalitate, atributele de competență ale Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării nu prezintă incertitudine, fiind, în consecință, certe și apodictice.

Prin capitolul IV al lucrării de față, am aprofundat diversitatea formelor de sancțiuni aplicabile discriminării în sistemul juridic național, fixându-se și tipologia răspunderii juridice în materie. În concret, prin această lucrare juridică de specialitate doctorală am examinat și relevat particularitățile uneia dintre instituțiile juridice capitale ale domeniului nediscriminării, anume răspunderea juridică, sub toate aspectele constitutive și aplicative.

Astfel, în urma cercetării legislației naționale, unionale și internaționale, respectiv a doctrinei și jurisprudenței relevante, am aprofundat, *sub specie juris*, varietatea, tipicitatea și formația instituției răspunderii juridice în materia nediscriminării. În acest mod, concordant dispozițiilor legale naționale, am reliefat și analizat formele speciale ale răspunderii juridice incidente domeniului nediscriminării:

- răspunderea disciplinară relativă;
- răspunderea contravențională;
- răspunderea civilă delictuală;
- răspunderea penală.

Am realizat o analiză laborioasă cu privire la eficiența, operativitatea și disuasivitatea sancțiunilor naționale în domeniul discriminării, în cadrul unui exercițiu de tip testare a conformității dreptului național antidiscriminare cu exigențele celui unional.

Sub acest aspect, am emis argumentat concluzia în sensul că sancțiunile naționale administrabile domeniului combaterii discriminării, privite atât individual, cât și din perspectiva dimensiunii și diversității instituției răspunderii juridice reglementate în dreptul național antidiscriminare, promovează *testul eficacității, proporționalității și disuasivității*, cu atât mai mult cu cât dreptul

intern recunoaște în favoarea victimei discriminării posibilitatea legală a antrenării răspunderii civile delictuale, de natura *damni culpa, dati reparatio*.

În continuare, am analizat specificitatea mecanismului probațiunii în materia juridică a nediscriminării, căutându-se a se determina punctele de congruență, respectiv de distonanță cu noțiunea de probațiune judiciară (*stricto sensu*), jurisdicțională (*lato sensu*), astfel cum reglementează dreptul comun.

Am avut în vedere dispozițiile dreptului unional, care, la nivel de direcții de uniformizare procedurală în rândul jurisdicțiilor statelor membre, trasează adoptarea unor reglementări cu privire la sarcina probei care trebuie să fie adaptate atunci când este vorba de un caz de discriminare *prima facie* și, pentru ca principiul tratamentului egal să fie aplicat eficient, sarcina probei trebuie să primească o destinație specială și o modalitate de aplicare caracteristică specificității și sensibilității domeniului.

Capitolul descris include și elaborarea unei analize comparative aplicate cu privire la subiecții legitimați activ vs. pasiv în domeniul combaterii discriminării.

Din această perspectivă, s-au precizat subiecții instituției răspunderii juridice, cei care, legitimându-se litigios pasiv, pot fi sancționați juridic pentru săvârșirea unor fapte de discriminare. Analiza în cauză s-a realizat, de asemenea, prin raportare la tipologia sancțiunilor incidente domeniului.

În fine, am urmărit determinarea subiecților legitimați procesual/litigios activ, anume persoanele care pot reclama un litigiu al cărui obiect să-l facă încălcarea principiului egalității de șanse și nediscriminare. Precizarea acestora din urmă a avut la bază tehnici specifice de interpretare literală, logico-juridică și teleologică a dispozițiilor interne care reglementează și garantează principiul egalității între cetățeni, respectiv definesc juridic formele de discriminare, coroborate cu dispozițiile dreptului unional, respectiv ale actelor, pactelor și tratatelor la care România este parte.

Analiza comparativă a instituției legitimării procesuale în materia nediscriminării, din perspectiva interpretării *ad litteram*, dar și teleologice a

dispozițiilor naționale antidiscriminare, permite desprinderea concluziei potrivit căreia, dacă în privința laturii pasive a instituției, atât persoana fizică, cât și cea juridică pot fi legitimate pasiv sub consecința răspunderii juridice, referitor la latura activă, doar persoana fizică poate răspunde exigenței juridico-procedurale de natura *legitimatio ad causam activa*, circumscris dreptului de a reclama o discriminare suportată personal, iar nu și persoana juridică în sine. Rațiunea cadrului normativ în domeniul nediscriminării constă, în esență, în garantarea și protejarea, în condiții de egalitate și nediscriminare, a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale omului/persoană fizică, persoanele juridice și cele fizice neîmpărtășind elemente de consimilitudine sub aspectul condiției juridice în care se găsesc circumstanțial, ca subiecte de discriminare.

Pe de altă parte, am putea propune și o abordare mai cuprinzătoare și, simultan, mai laxă, angajând o analiză din perspectiva unei interpretări *lato sensu* și chiar *in extenso* a dispozițiilor legale naționale antidiscriminare, admitând uzitarea tehnicii de interpretare și aplicare *analogia legis*, prin aceasta experimentând întrebuintarea normei legale generale în circumstanța unor ipoteze juridice analoage, „prizoniere” ale unui vid legislativ, astfel încât să facilităm administrarea pozitivă a normei omisive, prin efectul paralelismului și analogiei, la situațiile cu elemente comparabile.

În acest mod, am putea lua în considerare, teoretic, că și persoana juridică, omisă de conținutul textual al normei antidiscriminare, ar putea ajunge, virtual, să fie pusă sub protectoratul principiului larg și general al nediscriminării, privit sub aspectul laturii sale conceptuale, sub cerința îndeplinirii în mod cumulativ a două condiții. Astfel, prima condiție ar fi determinată de faptul că ilicitul discriminatoriu ar trebui să vizeze un drept substanțial al persoanei juridice, raportat la configurația sa juridică și tipicul obiectului de activitate, în timp ce a doua condiție ar presupune posibilitatea confirmării „nexului causal” circumscris unor criterii de discriminare intrinseci persoanei juridice.

Ultimul capitol este cel care *desăvârșește* lucrarea doctorală, prin acesta realizându-se studii cazuistice ample și complexe, urmând a se demonstra metodologia și tehnica analizei practice a materiei.

Această secțiune este, în esență, menită să atingă cele două laturi interdependente ale dezideratului nostru doctoral:

- latura subiectivă – concretizată prin proiectul (necesar în contextul demersului științific în cauză) etalării vocației, aptitudinilor și abilităților practice ale autorului-doctorand în domeniile cercetării juridice, interpretării și aplicării legislative, respectiv conturării scriptice și construcției argumentativ-juridice *sui-generis* cadrului practic-contencios;
- latura obiectivă – a urmărit a se materializa prin elaborarea unei lucrări științifice care, pe lângă tratarea noțiunilor teoretice ale domeniului, să-și aroge, pertinent, *virtutea de ghid tehnico-juridic practic* în domeniul juridic aprofundat.

Astfel, prin această secțiune de lucrare, am abordat latura practică (jurisprudențială) a domeniului de cercetare, prin aceasta înțelegându-se dezbaterăa unor cazuri litigioase sub aspectul expunerii elementelor tehnice și sistemice practice specifice metodicii de soluționare, respectiv angajare a răspunderii juridice.

În sensul demonstrării tehnicii analizei practice, ne-am propus etalarea considerațiilor particulare și aprofundările pe marginea studiilor de caz în domeniul răspunderii juridice aferente materiei nediscriminării, circumscris unei varietăți a sferei drepturilor fundamentale și domeniilor vieții publice, după cum urmează:

- analiza practică în domeniul muncii - *Cazul discriminării prin concediere în urma desființării postului ulterior întoarcerii din concediul pentru creșterea copilului;*

- analiza practică în domeniul accesului la educație – *Cazul discriminării prin refuzul accesului la concursul de admitere la programul de studii universitare de licență pentru locuri fără taxă*;
- analiza practică în domeniul accesului la servicii – *Cazul discriminării prin restricționarea accesului la un serviciu public pe criteriul sexului*;
- analiza practică în domeniul libertății de circulație și a dreptului la liberă alegere a domiciliului - *Cazul discriminării prin răspunsul oficial al administrației locale în sensul mutării unei comunități etnice*;
- analiza practică în domeniul demnității umane – *Cazul discriminării prin afirmații lansate în cadrul unei emisiuni televizate*.

De asemenea, lucrarea propune o completare cu o anexă specială, prin care se analizează latura practică a principiului supremației dreptului unional, în sensul tratării unui caz concret al cărui obiect vizează aplicarea prioritara și unitară a dreptului Uniunii Europene în materia nediscriminării.

Prin intermediul acestui studiu de caz, ne propunem, în urma aprofundării dispozițiilor unionale și regionale incidente, să găsim răspunsuri cu privire la întrebările care au compus cererea preliminară ce a format obiectul *cauzei C-673/16, Coman*⁵, înaintată Curții de Justiție a Uniunii Europene.

Studiul cu privire la acest caz emite concluzia noastră în sensul că dreptul unional cere ca statul membru gazdă a cărui legislație recunoaște, permite și protejează juridic relațiile de cuplu ale partenerilor de același sex (precum România), să acorde facilitatea de ședere pe teritoriul său pe o perioadă mai lungă de 3 luni unui soț de același sex al unui cetățean european. Iar această facilitate trebuie corelată cu vocația legitimă a celor în cauză de a *conviețui familial*, având în vedere că instituția familiei impune o abordare mai largă decât cea strict juridică, astfel cum este reglementată prin dreptul intern, luând în seamă și latura socială, economică și politică, consunant realităților evolutive ale relației - familie și viață socială, știut fiind că noțiunea de *conviețuire familială* se subordonează

⁵ A se vedea și Nuică, Cristian, „Opinie de specialitate cu privire la cauza C-673/16, Coman”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 2/2017, Editura C.H. BECK, p. 32- 45.

clauzei simple de cuplu durabil și statornic cu raporturi sociale, economice și afective asumate, consumate și exteriorizate socialmente.

Aceasta cu atât mai mult având în vedere particularitățile cazului, constând în aceea că impedimentul prohibitiv al nerecunoașterii juridice în plan național nu conduce la pierderea calității de „soț” odată dobândită în mod legal pe teritoriul altui stat membru, conservându-se, în consecință, și efectele materiale și afective *sui-generis* conceptului *vieții de familie*.

Prin urmare, utilizând mecanismul interpretării *stricto sensu* și *ad litteram* a dispozițiilor art.3, alin. (2), lit. a) din Directiva 2004/38/EC, am putea desprinde înțelesul că permiterea șederii soțului de același sex pe teritoriul național peste termenul de 3 luni nu s-ar putea recunoaște obligatoriu în scopul reîntregirii familiei, în calitate de soți de sex opus.

Totuși, sub o reflectare analitico-juridică aprofundată și laxă, migrând către o tehnică de interpretare *lato sensu* și *mens legis* a dispozițiilor unionale administrate în cauză, căutând, astfel, să descifrăm sensul și spiritul normelor Uniunii Europene, dar și rațiunea acestora (*ratio legis*), raportat la împrejurările istorice și realitățile socio-juridice, vom admite ca fiind îndreptățită pretenția reîntregirii cuplului (indiferent de orientarea sexuală) pe teritoriul statului membru, în scopul consumării intime și materiale a *vieții de familie*. Cu atât mai mult având în vedere că acest concept (*viața de familie*), caracteristic inclusiv uniunii libere dintre persoane, are o origine istorică, o existență și o evoluție socio-juridică independentă față de instituția căsătoriei și cea a familiei în accepțiune juridică și tradițională⁶.

⁶ Se impune precizarea în sensul că, la data de 05.06.2018, Curtea de Justiție a Uniunii Europene a pronunțat hotărârea în cauza C-673/16, *Coman*. Nuanțările argumentative ale Curții de Justiție vin să confirme în ceea mai mare parte tezele de fond și în principal concluziile analizei juridice realizată prin prezenta (și publicată anterior) de către autorul-doctorand. Astfel, CJUE, recunoscând identitatea națională și precizând expres dreptul statelor membre de a decide opțiunea reglementării căsătoriilor homosexuale adecvat competenței naționale, respectiv voinței legiuitorului intern, hotărăște în sensul că din interpretarea dispozițiilor unionale rezultă recunoșterea dreptului de liberă circulație și ședere a persoanelor aflate într-o relație homosexuală (căsătorite sau în cuplu), o astfel de relație fiind „[...] susceptibilă să intre în sfera noțiunii „viață privată”, precum și a noțiunii „viață de familie” la fel ca cea a unui cuplu heterosexual care se află în aceeași situație.”

Este de precizat aspectul că fiecare capitol al prezentei lucrări se încheie prin emiterea unor concluzii parțiale specifice tematicilor tratate, de natură a evidenția:

- istoricul, evoluția și orizonturile normativelor și angajamentelor instituționale în domeniul prevenirii și combaterii discriminării la nivel european; rolul contributiv al instituțiilor europene referitor la promovarea principiului nediscriminării la nivel național;
- aspecte conclusive privind cadrul legislativ național și contribuția instituțiilor naționale în domeniul combaterii discriminării;
- concluzii privind formele de manifestare a discriminării în contextul socio-politic actual;
- concluzii privind consistența, eficiența și însemnătatea jurisprudenței naționale în materia nediscriminării.

În sfârșit, lucrarea de față se finalizează prin expunerea concluziilor finale, respectiv a propunerilor *de lege ferenda* în ideea optimizării, după caz a corectării cadrului legislativ intern în materie de nediscriminare.

CONCLUZII

În considerarea celor examinate și opinat prin lucrarea juridică de față, putem emite concluzia centrală în sensul că, per ansamblu, România a înregistrat o riguroasă mobilizare a resurselor și capacităților organismelor naționale decidente, dar și civile (organizații neguvernamentale cu obiect de activitate în domeniul drepturilor omului), pentru a se pune de acord cu exigențele și angajamentele de ordin juridic și instituțional privind combaterea discriminării la nivel național.

Reiterând preocuparea legislatorului național în sensul consacării dreptului la egalitate, la standard elementar, încă de la originile legislației naționale fundamentale, România, prilejuit, într-o primă fază, de procesul aderării la Uniunea Europeană, iar ulterior de îndatoririle izvorâte din calitatea de stat

membru, a fondat progresiv un cadru juridic național amplu în domeniul nediscriminării, în urma transpunerii succesive a celor mai importante acte normative unionale antidiscriminare.

Astfel, odată cu reglementarea avansată a principiilor, definițiilor juridice, formelor, competențelor instituționale, procedurilor și sancțiunilor incidente materiei propriu-zise a egalității în drepturi și nediscriminării, s-a cristalizat la nivel național o materie juridică *per se* a nediscriminării.

Conformarea cu obligațiile de ordin juridic, concretizată prin transpunerea dreptului comunitar/unional antidiscriminare, a presupus înființarea instituțiilor naționale de ordin administrativ cu atribuții în domeniul nediscriminării, respectiv sporirea competențelor celor de ordin judiciar.

Fortificarea procesului de conformare cu responsabilitățile și angajamentele derivate din calitatea de stat membru al Uniunii Europene s-a atestat odată cu înființarea, iar ulterior consolidarea organismului național cu atribuții și competențe în sensul implementării legislației interne antidiscriminare, respectiv în domeniile prevenirii și sancționării tuturor formelor de discriminare pe teritoriul României, anume Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării.

România, ca stat membru al Uniunii Europene, atinge, în prezent, un nivel avansat de conformare cu exigențele și angajamentele de ordin juridic și instituțional privind combaterea discriminării la nivel național.

Cu toate acestea, având în vedere consemnarea unor critici instituționale, fie ele și sporadice, privind eventualitatea transpunerii și implementării lacunare și defectuoase (pe anumite capitole) a unor acte sau dispoziții comunitare/unionale⁷, se impune atât o investigare a cadrului legislativ intern

⁷ A se vedea (exemplificativ): „*Scrisoarea Comisiei Europene de punere în întârziere a autorităților române [nr. C (2012) 3996 final]*”, emisă la 22 iunie 2012 în Cauza 2012/2099, pentru neîndeplinirea obligației de stat membru al Uniunii Europene de transpunere corectă și completă a Directivei 2000/43/CE; „*Scrisoarea de somare - Încălcarea nr. 2012/2145*”, prin intermediul căreia Comisia Europeană somează România cu privire la posibila transpunere necorespunzătoare a dispozițiilor art 15 din Directiva Consiliului nr. 2000/43/CE, respectiv art. 17 din Directiva Consiliului nr. 2000/78/CE, sub aspectul capitolului de eficiență, proporționalitate și disuasivitate a sancțiunilor aplicabile discriminărilor.

antidiscriminare din partea factorilor responsabili din cadrul executivului, respectiv legislativului, sub obiectivul decelării și remedierii din oficiu a unor eventuale „diferenduri unionale”, cât și o vigilență sporită cu privire la procesul transunerii în curs sau viitoare a actelor unionale antidiscriminare (și *in genere*), în scopul evitării riscului declanșării procedurii de infrigement la adresa României.

Astfel cum am expus pe parcursul cercetării doctorale în speță, legiuitorul național a manifestat o grijă reală în direcția consacării dreptului la egalitate, la standard elementar, încă de la originile legislației naționale fundamentale.

Veghea legislatorului național cu privire la protejarea efectivă a principiului egalității de șanse și nediscriminare s-a scurs, însă, de-a lungul timpului, asumând serioase imperfecțiuni, principalul cusur al acesteia constând în văduvirea cadrului legislativ de reglementări speciale care, aparte de recunoașterea principiului în sine, să impună măsuri juridice sancționatorii și să permită, astfel, o protecție juridică concretă și reală, inclusiv sub aspect reparatoriu, a victimelor comportamentelor discriminatorii.

În chip evident, acest fapt a fost cauzat, inevitabil, de obstacole atât subiective, cât și obiective, aflate, însă, într-un strâns raport corelator. Ne referim aici în special la o conduită impasibilă la nivel instituțional-legislativ (excepție făcând specialiștii în drept sau în alte domenii relevante) nedisociată de starea societății în general, înglobând carențe de ordin educațional și cultural.

Aceste impedimente au pus piedică perceperii adevăratei valori a principiului egalității de șanse și nediscriminare, respectiv a efectelor negative generate de comportamentele adversative principiului.

Situația lacunelor legislative naționale în materie de egalitate de șanse și nediscriminare s-a prelungit până în momentul angajării României în procesul aderării la Uniunea Europeană, când, mai degrabă ca o consecință a obligațiilor izvorâte din statutul de stat pretendent, iar ulterior de stat membru, decât ca o reestimare benevolă a „prețului corect” al principiului egalității și nediscriminării,

s-a concretizat un suport legislativ amplu în domeniu, incluzând reglementări legale speciale care să vizeze direct instituția răspunderii juridice în materia nediscriminării.

Astfel, debutul creionării unei instituții juridice speciale a răspunderii în materia nediscriminării se face odată cu instituirea răspunderii sub formă contravențională, reglementată prin Ordonanța de Guvern nr. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*.

Ulterior, instituția juridică amintită acaparează aproape toate formele de răspundere juridică, identificându-se în prezent o diversitate de răspunderi în domeniul nediscriminării: disciplinară, contravențională, delictual-civilă și penală. Constituirea, respectiv consolidarea unei instituții a răspunderii juridice în materia nediscriminării, prin concretizarea practică a acesteia, concordant competențelor autorităților naționale, a valorificat substanța dublului rol al principiilor și însușirilor speciale ale răspunderii.

Așadar, nu doar că statul a putut, într-un mod operativ și eficace, să-și folosească forța coercitivă și punitivă față de cei care tăgăduiesc esența principiului nediscriminării, prin făptuirea discriminărilor, dar a și putut să participe, în limitele instituției precizate, respectiv în proporțiile rezonabile subînțelese, la revizuirea atitudinii și raportării *per se* a făptuitorilor cu privire la principiul nediscriminării, ca efect direct al rolului reeducativ al instituției răspunderii juridice. Iar prin aceasta putem spune că, în final, statul a contribuit într-o oarecare măsură, fie și indirect, la o formă de educare *in extenso* a societății, sub aspectul conștientizării însemnătății pe care o atribuie acestui principiu, al cărui caracter trebuie înțeles ca fiind unul indubitabil dezirabil într-o societate care se dorește una civilizată, educată și ridică pretențiile unei democrații veritabile.

Astfel, în special în baza principiului disuasivității răspunderii juridice și a atributului său corelator negativ-pozitiv (valorificarea repercusiunii negative a faptei în scopul pozitiv viitor, de îndreptare, reeducare și reintegrare socială),

statul a asigurat o protecție efectivă nu doar față de subiecții pasivi ai unor cazuri concrete de discriminare, dar inclusiv față de cei virtuali.

În felul acesta, societatea, prin pârghiile statului de care este indisolubil legată, reintegrează în sânul său membrii reeducați în raport cu valoarea socio-juridică a principiului nediscriminării.

În definitiv, antrenarea răspunderii juridice, chiar dacă în baza principiilor personalității și proporționalității nu permite sancționarea exemplificativă, neindividualizată, nu exclude *per se* caracterul disuasiv și, simultan, pilduitor al sancțiunii în raport cu terții și societatea în ansamblul său.

Prin aceasta, vom înțelege și rolul, direct sau indirect, explicit sau implicit, al sancțiunilor juridice în domeniile prevenirii și combaterii faptelor antisociale (aici de natură discriminatorie).

Cu toate acestea, accentuăm teoria necesității ca statul să nu se limiteze la astfel de măsuri instituționale coercitiv-punitive, a căror eficiență din perspectiva contributivității la combaterea discriminării oricum este supusă incertitudinii în anumite cazuri și privințe.

Este nevoie ca statul să dezvolte și să diversifice paleta demersurile instituționale în scopul redimensionării și conștientizării în mod permanent cu privire la însemnătatea principiului nediscriminării, vizate fiind cele mai importante medii sociale (cel educațional, inclusiv timpuriu, începând cu cel familial ca mediu socializator și educațional; cel al raporturilor de muncă; cel privind felurite libertăți fundamentale: circulație, acces la bunuri și servicii etc.).

De asemenea, având în vedere realitatea de netăgăduit privind prezența discriminării sub toate formele de manifestare și în toate sectoarele vieți publice și sociale din România, reiterăm teza conclusivă potrivit căreia capătă caracter imperativ concertarea tuturor factorilor politici, civili, sociali întru atingerea obiectivelor juridice și sociale specifice domeniului combaterii discriminării.

Acest deziderat va trebui să subsumeze inclusiv demersuri substanțiale în sensul *metamorfozării* sistemului educațional intern, dintre preocupările căruia nu

s-ar mai cuveni să fie străină datoria garnisirii cu unele materii care să includă, la nivel elementar, predarea principiului egalității de șanse și nediscriminare, de a cărui existență și re/cunoaștere depinde însăși exercitarea drepturilor fundamentale ale omului.

Sub aspectul contextului dat de rigorile juridice europene, se impune teza finală potrivit căreia gradul de exigență impus de cadrul juridic european prin care se proclamă principiul egalității de tratament și nediscriminare, ca fundament al exercițiului tuturor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, se înregistrează, în prezent, ca unul ridicat, dovedit atât prin intransigența cu privire la obligația implementării acestuia în rândul statelor europene, cât și prin amploarea și severitatea soluțiilor instituțiilor europene competente în cazurile în care statele nesocotesc principiul în speță.

Dar teza exigențelor juridice europene cu privire la principiul nediscriminării nu trebuie privită doar din prisma laturii sale imperative, ci și a a aceleia justificative și evocative pentru însăși necesitatea instituirii acesteia.

O atare perspectivă asupra exigențelor juridice europene privind egalitatea în drepturi și nediscriminarea ne îndeamnă să căutăm orginile necesității lor, pentru a putea avansa reflecții cu privire la orizontul acestora.

Dincolo de abordarea abstractă și ideatică, concordant căreia societatea, având la bază sentimentul intrinsec al fiecărui individ în parte cu privire la ideea de egalitate, își creează pârghiile necesare protejării membrilor în fața inicităților și inegalităților, originea metamorfozării materiale a unei *vocații de drept* la egalitate și nediscriminare printr-un mecanism internațional sever și inflexibil se află în evenimentele istorice și sociale majore, care, combătând ideea de egalitate în drepturi și nediscriminare, periclitizează însăși substanța drepturilor și libertăților umane.

Evenimentul crucial din istoria modernă a omenirii care poate fi localizat ca origine principală a nașterii mecanismelor juridice regionale și internaționale în materie de protejare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului *in*

genere, iar în concret de necesitate a consacării dreptului la egalitate și nediscriminare, îl reprezintă Al Doilea Război Mondial.

Finalul celui de-Al Doilea Război Mondial, care s-a întins pe o perioadă de aproximativ 6 ani, implicând majoritatea țărilor lumii, a fost marcat de ororile și consecințele abominabile ale Holocaustului, lăsând în urmă o „plagă umană” incurabilă, al cărei leac nu va putea fi aflat niciodată pe de-a-ntregul.

Afectată de monstruozițiile Holocaustului, în care au fost uciși milioane de oameni pe baza unor criterii de apartenență națională și etnică (în special evreiască, dar nu exclusiv, implicând, bunăoară, etnia romă și alte naționalități slave) sau, adecvat unei semnificații *lato sensu* a Holocaustului, alte criterii ce țineau de afecțiuni precum bolile mintale sau handicapul fizic, orientarea homosexuală, rasa neagră, convingeri religioase (cultul religios al „martorilor lui Iehova”), în esență fiind implicați toți cei care nu întruneau cerințele „rasei superioare” ca obiectiv simbolistic al regimului nazist, omenirea a trebuit să găsească soluții defensive, care să-i creeze siguranța juridică în fața unor asemenea atrocități.

În acest context istorico-social, se înființează cele două mari organizații internaționale și regionale (Organizația Națiunilor Unite și, ulterior, Consiliul Europei), prin intermediul cărora se construiește un sistem juridic internațional și regional protector pentru drepturile și libertățile fundamentale ale omului, cu precădere în ceea ce privește egalitatea în drepturi și nediscriminarea, având în vedere cauzele subiective care au generat cruzimile Holocaustului, de natura unor *criterii de discriminare* (apartență națională și etnică etc.).

Intenția organismelor internaționale legiferatoare era aceea de a crea mecanisme juridice riguroase, devotate, pe de o parte, unui scop imediat - de a interzice orice formă de discriminare, iar pe de altă parte unui proiect cu destinație sempiternă - de a preîntâmpina în viitor/pentru totdeauna apariția unor etape istorice retrograde, în care părți ale societății umane, fracționate socio-politic, să

se mai dezumanizeze într-atât încât să instaureze false teorii conceptuale de natura ierarhizării raselor, națiilor, etniilor, claselor umane, religiilor etc.

Scopul imediat al organismelor internaționale s-a concretizat prin însăși crearea mecanismelor juridice de proclamare și instaurare a egalității în drepturi și nediscriminare, constând atât în cadrul juridic dezvoltat etapizat permanent, cât și în instituții naționale, regionale și internaționale de profil.

Eficacitatea acestui sistem juridic antidiscriminare la nivel regional a fost probată, în mare măsură, de la apariția sa și până în prezent, instituțiile europene de profil manifestând rigori și exigențe în tratarea cazurilor de discriminare.

Pentru a ridica gradul de eficiență a sistemului juridic reglementator al drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ia naștere Uniunea Europeană, sub obiectivele generale constând în concretizarea unei cetățenii europene unitare, respectiv în progresul economic și social într-un cadru comun, bazat pe clauze de concurență obiective, imparțiale și egale cu privire la libera circulație a bunurilor, capitalului, persoanelor și serviciilor. Astfel, Europa s-a aflat pusă în fața unei etape noi, caracterizată printr-o societate comunitară, ulterior unională construită sub deviza diversității enciclopedice, dezideratul său fiind nu doar acela al tolerării varietăților umane, dar și al incluziunii în noua societate creată.

Noua identitate europeană de multiculturalism, perpetuată și dezvoltată până în prezent, fundamentată pe concepția diversității, a propagării asimilării diferențelor etnice, culturale și religioase, a semnat, însă, și asumarea efectelor reactive ale procesului de asociere a acestor diferențe și contopire într-o societate comunitară multiculturală. Pilonii comunității europene, de natura liberei circulații a persoanelor, libertatea de stabilire, deplasarea liberă a forței de muncă în spațiul comunitar/unional și, *in extenso*, regional, a generat fuziuni conjuncturale între comunități sociale diversificate din punct de vedere etnic, cultural, educațional și religios.

Procesul de multiculturalitate europeană, a cărui înfăptuire se prezintă ca perpetuă, a fost, este și va fi unul extrem de anevoios, dovadă stând numeroasele

evenimente constând în acte brutale, violente de respingere între comunitățile sociale diferite în cadrul viziunii „Europe Unite”. Această situație, de criză chiar în angrenajul ideologiilor „Europei Unite”, a relevat și capacitatea instituțional-politică deficitară de a preveni, controla și rezolva efectele reactive ale acestei contopiri de diversități culturale într-o societate regională comună.

Politicile comunitare, respectiv unionale ofertante și ademenitoare atât pentru populațiile statelor membre, cât mai ales pentru cele ale statelor extra-comunitare implicate în conflicte armate regionale, au permis exoduri masive de populație în spațiul, cu predilecție, unional, garant al drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Însă, fracturarea acestor populații de națiunilor lor, iar prin asta de cultura, tradițiile, educația și religia acestora, nu putea să determine o integrare comunitară/unională fără dificultăți. Dimpotrivă, o atare situație generează temeri și îngrijorări reciproce, între societatea sedentar-receptoare și grupurile de populație migratoare.

Intervine în această situație sentimentul primar de îndoială și teamă, transformat în reacție cognitiv-comportamentală de respingere a ceea ce este nou și necunoscut. Astfel, între majoritatea care formează societatea statelor unionale/europene și populațiile care migrează din afară se dezvoltă stări fobice reciproce, având la bază îngrijorarea cu privire la felul în care vor recepta în plan lăuntric particularitățile celuilalt, *a fortiori* în cazurile în care subzistă sentimente repulsive față de ceea ce-l caracterizează pe terț din punct de vedere etnic, cultural, tradițional și religios.

Pe acest fond s-au născut situațiile factuale de intoleranță în rândul societății la nivelul Uniunii Europene și, mai grav, actele de violență, uneori cu repercusiuni atroce (a se vedea efectele actelor de terorism din ultimii ani bazate pe criterii de naționalism și convingeri religioase).

La acest capitol, trebuie precizat că Uniunea Europeană, prin liderii săi politici, au avut momente când, sub impactul instant al unor asemenea

evenimente, au abdicat, fie și provizoriu la nivel declarativ, de la dezideratul Uniunii Europene privind multiculturalismul european⁸.

Sub nicio formă nu aceasta este soluția.

Fundamentul construcției economico-politice a Uniunii Europene este indisolubil legat de o „Europă Unită”, astfel cum a fost aceasta proiectată de către vizionarii săi întemeietori. Iar acest lucru presupune fără îndoială o Europă multiculturală, bazată pe diversitatea etnică, culturală, tradițională și religioasă a tuturor celor care formează societatea unită profilată la rang de ideal socio-juridic regional. Altminteri, nu doar că am vorbi despre un eșec al multiculturalismului comunitar/unional și european, dar ar trebui să acceptăm teze cu valențe extremist-prohibitive, de natură a proclama o societate unională exclusivistă, întemeiată pe o doctrină de excluziune a etniilor, culturii, tradițiilor și religiilor populațiilor minoritare, în mod special a celor migratoare. Iar o atare poziționare ar echivala *de plano* cu o violare flagrantă a principiului egalității de tratament și nediscriminare și odată cu acesta a tuturor drepturilor și libertăților care garantează conservarea culturii, tradițiilor, limbii și religiilor populațiilor integrate în *societatea comunitară/unională*, astfel cum au fost acestea proclamate prin toate actele, pactele și tratatele care fundamentează însăși Uniunea Europeană și, *in genere*, ideea de societate modernă/contemporană la nivel regional și mondial.

Deznodământul acestor reale dificultăți prin care trece construcția Uniunii Europene și, simultan, societatea astfel cum a fost proiectată, nu poate consta decât în întărirea *bătăliilor* pe care organizațiile europene trebuie să le ducă, în prezent și în viitor, împotriva combatanților poziționați de partea ideologiei intoleranței față de diversitatea europeană, în special împotriva celor din propriile

⁸ A se vedea declarațiile apărute în presa internațională, oferite de către liderii politici ai celor mai importante state membre ale Uniunii Europene: “This concept was a failure, a total failure!” Declaration on multiculturalism of Angela Merkel available at <http://www.co.uk/news/world-europe>; Declaration on multiculturalism of Nicolas Sarkozy available at <http://www.france24.com/eng>; Declaration on multiculturalism of David Cameron available at <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics> etc.

rânduri, întrucât militantismul antitoleranță al acestora poate afecta principiile construcției regionale într-o măsură mult mai mare.

Sub acest aspect, se impune a fi regândit sistemul juridic regional, astfel încât să fie reconsolidate mecanismele juridice europene privind garantarea egalității de tratament și nediscriminare, circumscris cursului contemporan al societății europene și construcției viitoare a unei Uniuni Europene care deja a integrat masiv populație migrată din zone extracomunitare/unionale, ale cărei particularități de diversitate etnică, culturală, tradițională și religioasă nu pot fi tăgăduite.

Regândirea acestor mecanisme juridice trebuie să includă și metode de incluziune socială într-o manieră adecvată a acestor populații, ținându-se cont, chiar și compătitor și solidar, de condiția umană și socială în care aceștia se află, garantându-le dreptul la identitate culturală, lingvistică tradițională și religioasă, fiind exclusă, deci, o proiecție de asimilare în viitor de natură a identifica până la confuzie aceste populații cu majoritățile societăților statelor membre⁹.

În ceea ce privește proiectul pe termen nelimitat al mecanismelor juridice europene, acesta reprezintă cu adevărat o provocare nu doar pentru organismele specializate, instituționale sau civile/negovernmentale, dar inclusiv pentru societate în ansamblul său.

De felul în care aceasta va evolua, se va educa și chiar instrui autodidact, într-un spirit de toleranță față de diversitatea umană și, *a pari*, de *amicie fraternă* sau coeziune și solidaritate activă cu situațiile și cauzele semenilor vulnerabili la inegalitate, depășind momente și contexte sociale naționale și regionale în care sunt angrenate, *exempli gratia*, manifestări ale unor libertăți de gândire și

⁹ În opinia noastră, viziunea unei regiuni unionale trebuie să mizeze pe o politică socio-incluzivă, potrivit căreia minoritățile naționale și etnice ar urma să fie integrate în „societatea unională” cu asumarea și conservarea particularităților acestora (identitatea culturală, limba, tradițiile, religiile etc.), fiind de evitat o politică de asimilare, care presupune o înglobare a minorităților sub efectul urmărit sau acceptat al transformării și modificării compozițiilor identitare ale acestora până la identificarea și confuzia cu majoritatea.

conștiință diverse (de pildă, în prezent, *exodul musulman* și efectele sale în Europa), vom putea vorbi despre *securizarea spiritului uman*.

În modul acesta ar putea deveni improbabilă restaurarea ideologiilor de tipul superiorității raselor, națiunilor, religiilor etc., în esență de natura intoleranței față de diversitatea și identitatea multiculturală europeană care caracterizează idealul „Europei Unite”.

Menținerea vie, în permanență, a proiectului în discuție presupune, cu precădere, disocierea definitivă de *trecutul lugubru*, astfel încât, memorându-l pentru totdeauna, să nu-l repetăm. Prin aceasta ne referim nu doar la abținerea de la a imita factual acest trecut, dar inclusiv la reținerea de la acte care l-ar putea *învia*, fie și imaginar sau vizual, prin etalarea unor însemne, simboluri sau lozinci asociate unor acte sau fapte săvârșite în baza unor „criterii ale inegalității sau discriminării” (bunăoară simbolurile sau lozincile asociate cu doctrina fascistă sau nazistă)¹⁰.

Împortanța pe care trebuie s-o acordăm felului în care ne raportăm la evenimentele nefaste ale trecutului și prudența cu care ar trebui să tratăm *conveniența prezentului*, cea care ne creează iluzia unor libertăți și garanții nelimitate de exprimare și manifestare, se impun cu atât mai mult cu cât privim în adâncul trecutului.

¹⁰ Sugestivă pentru a sprijini, exemplificativ, teza conclusivă în speță este situația constând în utilizarea în spațiul public, în cadrul unei rețele publice de socializare (pagina de facebook), a unor lozinci precum cea exprimată prin sintagma „*Arbeit macht Frei*”, întrebuițată de către emitent ca îndemn „la muncă” adresat unei categorii de persoane în contextul exercitării dreptului la protest socio-politic. Sintagma în speță reprezintă emblema nazistă insolentă destinată iluzionării și viclenirii lumii întregi, și în special a deținuților lagărelor naziste, rămasă ca atare în conștiința umană post-nazistă. Un atare mesaj, precum cel exemplificat, afectează în egală măsură drepturile morale ale omului *in genere*, nu doar pe cele ale adresanților explițiți, dacă socotim că Holocaustul subordonează două laturi: cea evreiască și cea universală (ambele fiind solid și profund păstrate în memoria colectivă). Aprecierile trebuie să le fie acordată în egală măsură, iar memoria noastră nu trebuie să fie selectivă în privința acestora, cu atât mai mult dacă adăugăm laturii universale a Holocaustului elementul suplimentar privind – abrutizarea, păgubirea omului de sentimente și rațiune. Sub această concepție, se impune a ne apleca cu profunzime asupra *istoriei suferinței* și, ocolind a ne disprețui pe noi înșine, să nu acceptăm banalizarea Holocaustului (fie și sub forma uzitării unor sloganuri asociate cu imaginea oribilă și feroce a acestuia). În opinia noastră, întrebuițarea în prezent a unor însemne sau lozinci precum cea exemplificată echivalează, simbolic, cu expedierea către lumea contemporană (prezumată a fi civilizată, democratică și umanizată) a unei *depeșă peste timp de la Auschwitz*. Iar acceptarea alegorică a acesteia, faptic prin tolerarea utilizării însemnelor sau lozincilor respective, ar simboliza autentificarea prezentului ca fiind un adresant *cu recunoștință* al ororilor trecutului.

Ororile trecutului istoric bazate pe ura de rasă, naționalitate, etnie, religie etc. nu au debutat cu eliminarea victimelor. Aceasta a însemnat doar efectul.

Germenul urii l-a reprezentat mereu însăși legitimarea sa de către societate prin aprobarea unei *retorici a urii*. Iar amenințarea regăsirii societății în mesajele *discursului urii* este, azi, mai mare ca niciodată, având în vedere viteza cu care acesta se poate propaga și disemina prin intermediul platformelor online ale rețelelor de socializare.

De aceea mecanismele juridice regionale și internaționale antidiscriminare trebuie să manifeste exigențe permanent crescute, înțelese nu doar ca metode coercitive și punitive, ci și preventive și educative, adaptate la realitățile prezentului pentru a putea duce, în viitor, o luptă egală cu *retorii urii*.

Pentru a găsi un deznodământ pozitiv cu privire la cele aprofundate, considerăm că devine vital un sistem instituțional robust și conjugat, dezvoltat la nivel regional și național, care, în mijlocul prejudecăților și al *discursului urii*, să militeze perpetuu pentru toleranță și egalitate în drepturi.

În relație cu toate acestea, prin atenția oferită mecanismelor juridice europene, unionale și naționale antidiscriminare, atât din perspectiva cadrului juridic și a sistemului instituțional, cât și a instituțiilor juridice și a particularităților tehnico-juridice și procedurale aferente materiei nediscriminării, autorul-doctorand urmărește să dedice întregului expozeu juridic, pe lângă valoarea analitică și științifică de specialitate, și atributul de „*vademecum juridic antidiscriminare*”, oferindu-i, astfel, inclusiv eficiența unui îndrumar în disciplina juridică (și, per ansamblu, socio-juridică) a mecanismelor antidiscriminare în contextul exigențelor juridice europene.

Propuneri de lege ferenda

Prin intermediul părții finale a lucrării ne propunem să evidențiem o serie de soluții de reglementare preconizate a fi avute în vedere de către legiuitorul național.

În acest sens, am socotit a fi util a prezenta propunerile noastre în două direcții, după cum aceste propuneri au un caracter pozitiv, urmărind să contribuie la completarea cadrului legislativ, sau negativ, urmărind să evidențieze necesitatea abținerii de la supraîncărcarea normelor naționale cu reglementări, uneori, redundante ori nefondate, după cum vom evoca succint în continuare.

Prin intermediul prezentului rezumat al tezei de doctorat ne vom opri la expunerea, demonstrativă, a celor mai importante propuneri „pozitive” *de lege ferenda* (argumentarea dezvoltată a acestor propuneri regăsindu-se în versiunea integrală a tezei doctorale¹¹)¹²:

1) Propunerea privind completarea dispozițiilor art. 2 din O.G. nr. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, în sensul introducerii unui nou alineat (6¹), prin intermediul căruia să se urmărească definirea juridică a *discriminării prin asociere*, în felul următor: „*Constituie discriminare prin asociere și se sancționează contravențional orice deosebire, excludere, restricție sau preferință prevăzute la art. 2 alin. (1) îndreptate împotriva unei persoane asociate cu o persoană susceptibilă de a fi discriminată pentru oricare dintre temeiurile prevăzute la alin. (1).*”

Această completare legislativă se impune având în vedere că, astfel cum am arătat în cuprinsul lucrării noastre, cu toate că *discriminarea prin asociere* nu este reglementată expres, această formă specială a discriminării se regăsește în cazuistica relevantă, practicienii domeniului întâmpinând obstacole reale în sensul încadrării acesteia ca ilicit în materia nediscriminării¹³.

¹¹ Precizăm că, prin intermediul propunerilor *de lege ferenda*, urmărim nu atât să încărcăm lucrarea cu o sumedenie de „mostre de păreri” în materie de legiferare, cât să oferim, selectiv, cele mai relevante și utile soluții concrete, argumentate juridic, în sensul ajustării sau, după caz, descongestionării principalelor acte normative care formează cadrul legislativ național antidiscriminare, astfel încât aceste soluții legislative să-și aducă aportul într-un mod practic în procesul de aplicare legislativă, circumscris dezideratului general al obținerii unui remediu efectiv la egalitate de șanse și nediscriminare în rândul destinatarilor legii.

¹² Propunerile al căror caracter îl fixăm ca „negativ” urmează a se regăsi în corpul integral al tezei de doctorat.

¹³ Dezvoltarea argumentării acestei propuneri *de lege ferenda* se regăsește în corpul integral al tezei.

2) Propunerea privind completarea dispozițiilor art. 19, alin. (1), lit. b) din O.G. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, astfel încât conținutul textului în vigoare („medierea faptelor de discriminare”) să includă sintagma juridică „în condițiile Legii nr. 192/2006 *privind medierea și organizarea profesiei de mediator*, cu toate modificările și completările ulterioare”¹⁴.

3) Propunerea privind completarea dispozițiilor art. 23 din O.G. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, prin introducerea unui nou alineat (4¹), care să vizeze „respectarea principiului imparțialității și echidistanței politice (sau de orice altă natură)”.

Rezumativ, pentru a se respecta întru totul principiul egalității de șanse față de toți candidații, astfel cum rezultă din dispozițiile art. 23, alin. (3) din actul normativ în discuție, este nevoie, ținând cont de modul în care se derulează, *de facto*, procedura de numire a membrilor Colegiului director¹⁵, ca actul normativ să statueze *expressis verbis* „respectarea principiului imparțialității și echidistanței politice (sau de orice altă natură)”¹⁶.

4) Propunerea privind completarea dispozițiilor art. 26 din O.G. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, prin introducerea referirii la noul alineat (6¹), regăsit în prima propunere din prezenta, prin intermediul căruia se urmărește definirea juridică a *discriminării prin asociere*.

În felul acesta, noua formă de discriminare propusă spre reglementare se va subordona, tehnico-legislativ, instituției răspunderii juridice de tip

¹⁴ Dezvoltarea argumentării acestei propuneri *de lege ferenda* se regăsește în corpul integral al tezei.

¹⁵ Procedura de numire a membrilor Colegiului director al CNCD în cadrul birourilor permanente ale Camerei Deputaților și Senatului constă, *de facto*, în desemnarea și publicarea pe paginile proprii de internet a candidaturilor asumate politic (candidații fiind prezentați ca susținuți de către grupări politice, proporțional altgoritmului politic, respectiv ponderii parlamentare).

¹⁶ Dezvoltarea argumentării acestei propuneri *de lege ferenda* se regăsește în corpul integral al tezei.

contravențional, prin includerea expresă a acesteia în capitolul legislativ care dispune sancționarea contravențională a faptelor de discriminare.

5) Propunerea privind modificarea dispozițiilor art. 26, alin. (4) din O.G. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, în sensul următor: ”*Aplicarea sancțiunilor contravenționale prevăzute la alin. (1) se prescrie în termen de 6 luni de la data sesizării Consiliului.*”

Diferit de prescripția generală în materie contravențională, al cărei termen de 6 luni curge de la data săvârșirii contravenției¹⁷, în domeniul combaterii discriminării, potrivit dispozițiilor legale în vigoare, termenul prescripției aplicării sancțiunii contravenționale pecuniare curge de la data „soluționării petiției de către Consiliu”¹⁸.

Or, având în vedere procedura specială (de tip administrativ-jurisdicțional) de soluționare a petițiilor de către CNCD, care presupune adoptarea unui act administrativ-jurisdicțional („hotărâre”) prin care, soluționându-se petiția, se constată fapta și, simultan, se aplică sancțiunea contravențională, este evident că, în aceste cazuri, instituția prescripției aplicării sancțiunii contravenționale pecuniare devine inoperabilă.

Astfel, este eliminată perioada aferentă termenului de 6 luni între data soluționării și data aplicării sancțiunii contravenționale cu amendă, întrucât, în procedura Consiliului, data soluționării coincide cu data aplicării sancțiunii contravenționale.

Așadar, pentru a conferi eficiență juridică textului de lege prin care se reglementează instituția prescripției aplicării sancțiunii contravenționale pecuniare, este nevoie de modificarea textului legislativ, astfel încât să fie permisă în mod real scurgerea perioadei de timp aferentă termenului de 6 luni, anume între

¹⁷ A se vedea dispozițiile art. 13, alin. (1) din O.G. nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor, cu toate completările și modificările ulterioare.

¹⁸ A se vedea dispozițiile art. 26, alin. (4) din O.G. nr. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate completările și modificările ulterioare.

„data sesizării Consiliului” și „data aplicării sancțiunii contravenționale cu amendă”, care, în materia nediscriminării, coincide cu data soluționării petițiilor prin actele administrativ-jurisdicționale ale Consiliului.

6) Propunerea pentru modificarea dispozițiilor legale privind organizarea și funcționarea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, sub aspectul suplimentării numărului total de posturi din aparatul de lucru al acestei instituții naționale. În acest sens, precizăm că, potrivit dispozițiilor art. 27 din O.G. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, CNCD compune cadrul procesual în toate cauzele judecătorești al căror obiect vizează antrenarea răspunderii civile delictuale pentru încălcarea principiul nediscriminării.

În concret, Consiliul, printr-un număr limitat de experți în materie, este nevoit să emită „expertize” în toate aceste cauze, aflate în diferite stadii procesuale (fond și recurs), repartizate tuturor completelor de judecată din cadrul tuturor instanțelor de judecată competente material și teritorial de pe întreg teritoriul României.

Având în vedere numărul redus de posturi din cadrul aparatului de lucru al CNCD, în prezent regasindu-se un număr total de 96 de posturi¹⁹ (dintre care doar o parte bugetate anual), împrejurare care face ca posturile respective să fie alocate experților specializați ai CNCD într-un număr insuficient, este indubitabil că această autoritate publică este pusă în imposibilitatea practică și obiectivă de a emite cu regularitate și sub rigoarea obligațiilor judecătorești *expertize* în toate aceste cauze procesuale.

Această situație este de natură a afecta în mod direct eficacitatea dispozițiilor art. 27, alin. (3) din O.G. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, cu toate modificările și completările ulterioare, întrucât citarea obligatorie a CNCD în astfel de cauze

¹⁹ A se vedea dispozițiile art. 7, alin. 2 din Legea nr. 106/2017 *privind unele măsuri pentru îmbunătățirea exercitării pe teritoriul României a drepturilor conferite în contextul liberei circulații a lucrătorilor în cadrul Uniunii Europene*, publicată în Monitorul Oficial nr. 381 din 25 mai 2017.

judiciare devine una formalistă, rămânând fără finalitatea juridică urmărită *ex lege* (anume ca, prin participarea procesuală, Consiliul să-și aducă aportul instituțional prin expertizele judiciare aferente statutului de organism jurisdicțional specializat, garant al aplicării principiului nediscriminării pe teritoriul României).

Ad hicca, se impune precizarea cu privire la faptul că această atribuție a CNCD, de natură a-i conferi rolul de *expert judiciar specializat*, reprezintă una dintre cele mai semnificative competențe ale acestei instituții (și *in extenso*, incluzând sistemul instituțional administrativ la nivel național), având în vedere aspectul că rolul în cauză poziționează Consiliul, în aceste ipostaze procesuale, pe același palier jurisdicțional cu instanțele de judecată. Exercițarea rolului instituțional de expertizare a instanțelor într-o materie juridică specifică reprezintă singura circumstanță în care CNCD se află într-o relație jurisdicțională orizontală cu instanțele, spre deosebire de toate celelalte situații în care instituția deține un raport vertical cu sistemul judiciar, materializat prin controlul judiciar tipic la care este supusă instituția (și, *in genere*, instituțiile administrative)²⁰.

Prin urmare, apreciem că se impune modificarea dispozițiilor legale privind organizarea și funcționarea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării²¹, în sensul suplimentării numărului total de posturi din aparatul de lucru al acestei instituții naționale, cu un număr de posturi alocat în mod expres realizării în condiții optime a activității de expertizare judiciară în cauzele

²⁰ Un exemplu elocvent pentru importanța și chiar autoritatea rolului CNCD de *expert judiciar specializat*, dovedit ocazional, atunci când, distinct de *punctele de vedere cadru-directive*, Consiliul elaborează lucrări aprofundate, sub forma „opiniilor juridice de specialitate”, situație în care soluțiile judecătorești se armonizează acestor lucrări juridice, îl reprezintă, *exempli gratia*, Curtea de Apel Brașov, Sentința Civilă nr. 175/F/2011, prin care instanța de judecată pronunță soluția judecătorească în concordanță deplină cu lucrarea procesuală (“opinie juridică de specialitate”) elaborată de către doctorandul autor al prezentei lucrări științifice în numele și pe seama Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării: „*Această concluzie se impune cu atât mai mult cu cât rationamentul juridic foarte laborios și de înalt nivel academic argumentat, formulat în opinia juridică de specialitate emisă în cauză de către Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării...*”).

²¹ Prin aceste dispoziții legale înțelegându-se fie prevederile Hotărârii Guvernului nr. 1194/2001 *privind organizarea și funcționarea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, publicată în Monitorul Oficial nr. 792 din 12 decembrie 2001, fie cele incidente ale O.G. nr. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, republicată în Monitorul Oficial nr. 166 din 7 martie 2014, fie, după caz, ale altor acte normative care vizează activitatea CNCD, precum Legea nr. 106/2017 *privind unele măsuri pentru îmbunătățirea exercitării pe teritoriul României a drepturilor conferite în contextul liberei circulații a lucrătorilor în cadrul Uniunii Europene*, publicată în Monitorul Oficial nr. 381 din 25 mai 2017 etc.

judecătorești cu obiect angajarea răspunderii civile delictuale circumscris materiei nediscriminării.

În ceea ce privește propunerile care subsumează un caracter negativ, urmărind să exprime inutilitatea supraîncărcării normelor naționale cu reglementări superflue sau nefondate (astfel cum se prezintă unele dintre propunerile legislative aflate în comisiile de specialitate din Camerele Parlamentului României), reiterăm că acestea se regăsesc expuse și motivate în cadrul formei integrale a tezei doctorale²².

● Contigui soluțiilor de reglementare legislativă, vom prezenta în continuare recomandările noastre generale izvorâte din analiza integratoare de tip S.W.O.T. pe care am realizat-o cu privire la starea actuală a legislației națională/europeană/comparată, teoretică-practică în domeniul temei cercetate, după cum urmează:

1) Asumarea la nivel legislativ și confomarea criticilor de neconformitate (pe anumite capitole) cu privire la procesul de transpunere și implementare a normelor unionale și internaționale în materie de nediscriminare. Sub acest aspect precizăm că transpunerea insuficientă sau, după caz, inadecvată și aplicarea defectuoasă a legislației unionale antidiscriminare a atras în multe rânduri o înțețire a supervizării României din partea Comisiei Europene, iar alteori somarea cu scrisori de punere în întârziere, sub consecința deschiderii unor proceduri de infrigement, cu toate consecințele derivate;

²² *Exempli gratia*: 1) Negarea utilității modificării și completării O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, *stricto sensu* în ceea ce privește propunerea abrogării dispozițiilor art. 23, alin. (3) din acest act normativ (dispozițiile legale urmărite a se abroga reglementează condițiile cumulative care trebuie îndeplinite pentru a putea fi numit membru al Colegiului director al CNCDD, condiții privind capacitatea de exercițiu; nivelul studiilor; lipsa antecedentelor penale; experiența și expertiza recunoscute în domeniul apărării drepturilor omului etc.); 2) Negarea utilității modificării și completării O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare și a Legii nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați, în sensul reglementării prin aceste două acte normative a „hărțuirii morale la locul de muncă”; 3) Contraindicația abrogării alin. (4) al art. 26 din O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, potrivit căruia, în forma în vigoare, „aplicarea sancțiunilor contravenționale prevăzute la alin. (1) se prescrie în termen de 6 luni de la data soluționării petiției de către Consiliu”.

2) Amplificarea gradului de capacitate a sistemului instituțional național de a implementa principiul nediscriminării la nivel intern, respectiv de a garanta respectarea dreptului la egalitate și nediscriminare. Menționăm că, incapacitatea instituțiilor naționale în sensul arătat a adus deseori România în situația de a face obiectul unor controale judiciare supranaționale ale instanțelor internaționale, sub repercusiunea obligării statului român la plata unor daune morale și materiale către cetățenii săi pe care i-a supus unor acte sau fapte de discriminare²³.

3) Corectarea anumitor deficiențe și precarități instituționale, de natura deficitului de personal *in genere*, iar *in concreto* a personalului calificat (de înalt nivel de calificare), a subfinanțării unor programe specifice, de politici publice etc., înregistrate în planul transpunerii în practică a normativelor antidiscriminare, ceea ce poate echivala cu implementarea vicioasă a dreptului unional;

4) Demararea unor mecanisme bine consolidate, în toate sferele vieții sociale, care să promoveze legislația antidiscriminare, implicit sub efectul căutat al educării și cultivării societății în direcția respectării principiului nediscriminării și a preceptelor derivate, de pildă: toleranța și solidaritatea socială în raport cu anumite categorii defavorizate. Aici trebuie subliniată implicit necesitatea implicării asidue a factorilor instituționali, politici și sociali în reducerea nivelului de reticență la toleranță cu privire la unele grupuri vulnerabile care formează categoria largă a persoanelor defavorizate (bunăoară comunitățile aparținente etniei rome ș.a.);

5) Întreprinderea unor măsuri speciale de conștientizare, la nivelul percepției sociale, a realității și dimensiunii fenomenului discriminării, în sens contrar perpetuându-se starea de „precaritate educațională”- principala sursă a

²³ A se vedea, exempli gratia, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, secția II, hotărârea pronunțată în cauza Stoica contra România; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, secția II, hotărârea pronunțată în cauza Moldovan contra România; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, secția III, hotărârea pronunțată în cauza Cobzaru contra România; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, secția II, hotărârea pronunțată în cauza Ciorcan și alții contra România etc.

intoleranței în rândul societății românești, cu repercusiuni suportate la nivel individual de către fiecare dintre membrii săi, respectiv cu efectul izolării, la nivel de democratizare și ascendență socială, de societățile „avansate în domeniu” ale Uniunii Europene;

6) Creșterea gradului de contributivitate al unora dintre instituțiile naționale în domeniul combaterii discriminării la nivel național²⁴;

7) Eficientizarea practică a instituției răspunderii juridice, sub aspectul necesității de predominare a sancțiunilor pecuniare, ale căror funcții disuasive și combative se vădesc ca fiind mai pronunțate decât sancțiunile cu caracter strict moral (avertismentele contravenționale, care predomină cazuistica anumitor entități publice²⁵);

8) Conștientizarea riscului ineficientizării mecanismelor interne de implementare a principiului nediscriminării bazate preponderent pe măsuri de combatere cu specific coercitiv și punitiv, fiind necesar ca statul să amplifice la o treaptă superioară aceste mecanisme, prin acțiuni instituționale active susținute asiduu și imuabil în scopul determinării, la nivelul percepției sociale, a însemnătății reale a principiului nediscriminării;

9) Eliminarea defectuozității și a gradului ridicat de precaritate înregistrate în procesul de concepere și înțelegere a principiului nediscriminării, respectiv de ignorare a însemnătății concrete a acestui principiu de către „actorul politic decident”, reflectate în jurisprudența națională sugestivă (acțiunile factorului politic, de ordin legislativ și nu numai, care au generat o multitudine de situații de discriminare în societatea românească);

10) Perceperea adevăratei dimensiuni a minusurilor absenței unei relații de cooperare reciproc avantajoasă între instituțiile naționale antidiscriminare și reprezentanții mass-media (distinct de măsurile punitive aplicate acestora din

²⁴ A se vedea aspectele conclusive privind cadrul legislativ național și contribuția instituțiilor naționale în domeniul combaterii discriminării, astfel cum au fost expuse în prezenta.

²⁵ A se vedea, de pildă, rapoartele de activitate ale Inspecției muncii, disponibile pe site-ul: <https://www.inspectiamuncii.ro/raport-anual-al-activitatii-inspectiei-muncii>

urmă în cazurile nerespectării principiului nediscriminării), în beneficiul publicului larg destinat al materialelor jurnalistice. Prin acest tip de relaționare ar trebui avansate misiuni de conștientizare atât a indispensabilului raport de proporționalitate care trebuie să existe între dreptul jurnalistului la liberă exprimare și informare și dreptul la demnitate umană a subiecților materialelor jurnalistice, cât și a responsabilității formatorului de opinie cu privire la mesajul său public cu caracter persuasiv, care, prin natura sa, reprezintă o sursă de documentare, instruire, dezbateră și, în final, însușire de către colectivitate, formatorul de opinie girând cu autoritatea și notorietatea sa percepția mesajului public. A se reține aici și manifestările adversative care abundă în mediul online (uneori chiar inițiate de către media online) împotriva principiului *political correctness*²⁶. Contribuția mass-media, alături de cea a societății civile, este fundamentală pentru atingerea obiectivelor privind promovarea principiului nediscriminării și perceperea la adevărată dimensiune a dreptului fundamental la egalitate de șanse și nediscriminare, iar rolurile și misiunile factorilor implicați nu trebuie să fie, permanent, diferite (și cu atât mai puțin opuse), ele trebuind a fi convergente *in favorem principum*.

11) Deși, astfel cum am opinat prin conținutul prezentei lucrări, la nivel regional și unional se înregistrează un grad ridicat de exigențe juridice și instituționale în sensul garantării principiului nediscriminării, totuși, prin prisma unor realități contemporane, care subsumează un risc de afectare a principiului, se impune o regândire și o reconsolidare a mecanismelor europene în speță. Aceasta *a fortiori* în situația actuală de criză la nivelul Uniunii Europene, constând în capacitatea instituțional-politică deficitară de a preveni, controla și rezolva efectele reactive de natură intoleranței (acte de violență etc.) generate de fuziunea de diversități culturale într-o societate

²⁶ Principiul corectitudinii politice, care exprimă teza potrivit căreia discursul public nu trebuie să ofenseze, excludă sau marginalizeze grupuri vulnerabile social sau persoane predispuse discriminărilor pe baza etniei, orientărilor sexuale, convingerilor religioase etc.

regională comună, în urma valurilor de populație migratoare din afara spațiului unional. Redimensionarea mecanismelor și exigențelor juridice la nivel regional și european ar trebui să se circumscrie dezideratului Uniunii Europene, chiar împotriva unor voci răzlețe și conjuncturale (dar primejdioase pentru ideologia Uniunii) ale unora dintre liderii săi politici. Acest deziderat constă în multiculturalismul european, care definește o „Europă unită prin multiculturalism”, construcție bazată pe diversitatea etnică, culturală, tradițională și religioasă a tuturor celor care formează societatea unită profilată la rang de ideal socio-juridic regional.

Bibliografie selectivă

Legislație internațională și europeană:

Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 16 decembrie 1948;

Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, adoptată la 21 decembrie 1965;

Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat la data de 16 decembrie 1966;

Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, adoptat la data de 16 decembrie 1966;

Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, adoptată la 18 decembrie 1979;

Convenția ONU privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului, adoptată la 14 noiembrie 1960;

Convenția cu privire la drepturile copilului, adoptată la 20 noiembrie 1989;

Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap, adoptată la 13 decembrie 2006;

Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, semnată la Roma la data de 4 noiembrie 1950;

Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, adoptat la Roma la data de 4 noiembrie 2000;

Carta Socială Europeană, adoptată la Torino în 1961, respectiv Carta Socială Europeană Revizuită, adoptată la Strasbourg la 3 mai 1966;

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, proclamată la data de 7 decembrie 2000 în cadrul Consiliului European de la Nisa;

Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, încheiată la Strasbourg la 1 februarie 1995;

Protocolul adițional la Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, referitor la incriminarea actelor de natură rasistă și xenofobă săvârșite

prin intermediul sistemelor informatice, încheiat la Strasbourg la data de 28 ianuarie 2003;

Convenția Consiliului Europei privind accesul la documentele oficiale, adoptată la Tromsø la 18 iunie 2009;

Tratatul privind Uniunea Europeană (versiunea consolidată din anul 2016), încheiat la Maastricht la data de 7 februarie 1992;

Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiunea consolidată din anul 2016), încheiat, în forma sa inițială, la Roma la data de 25 martie 1957;

Directiva Consiliului 92/85/CEE a Consiliului din 19 octombrie 1992 privind introducerea de măsuri pentru promovarea îmbunătățirii securității și a sănătății la locul de muncă în cazul lucrătoarelor gravide, care au născut de curând sau care alăptează, publicată în *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene* (JOCE) nr. L348, 28 noiembrie 1992;

Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică, publicată în *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene* (JOCE) seria L, nr. 180 din 19 iulie 2000;

Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament, în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, publicată în *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene* (JOCE), seria L, nr. 303 din 2 decembrie 2000;

Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reforma), publicată în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, seria L, nr. 204 din 26 iulie 2006;

Directiva 2010/18/UE a Consiliului din 8 martie 2010 de punere în aplicare a Acordului-cadru revizuit privind concediul pentru creșterea copilului încheiat de BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP și CES și de abrogare a Directivei

96/34/CE, publicată în *Jurnalul Oficial al Comunităților Europene* (JOCE) nr. L 68, 18 martie 2010;

Directiva 2010/41/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 iulie 2010 privind aplicarea principiului egalității de tratament între bărbații și femeile care desfășoară o activitate independentă și de abrogare a Directivei 86/613/CEE a Consiliului, publicată în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, seria L, nr. 180 din 15 iulie 2010.

Legislație națională:

Constituția României, revizuită prin Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 758 din 29 octombrie 2003;

Codul Penal din 17 iulie 2009, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 510 din 24 iulie 2009;

Codul Civil din 17 iulie 2009, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 505 din 15 iulie 2011;

Codul Muncii din 24 ianuarie 2003, publicat în *Monitorul Oficial I* nr. 345 din 18 mai 2011;

Legea nr. 35/1997 *privind organizarea și funcționarea instituției Avocatul Poporului*, actualizată, republicată în *Monitorul Oficial* nr. 181 din 27 februarie 2018;

Legea nr. 188/1999 *privind statutul funcționarilor publici*, actualizată, are la bază republicarea în *Monitorul Oficial* nr. 365 din 29 mai 2007;

Legea nr. 544/2001 *privind liberul acces la informațiile de interes public*, actualizată, are la bază publicarea în *Monitorul Oficial* nr. 663 din 23 octombrie 2001;

Legea nr. 76/2002 *privind sistemul asigurărilor pentru șomaj și stimularea ocupării forței de muncă*, actualizată, are la bază publicarea în *Monitorul Oficial* nr. 103 din 6 februarie 2002;

Legea nr. 48/2002 pentru adoptarea Ordonanței de Guvern nr. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, publicată în Monitorul Oficial nr. 69 din 31 ianuarie 2002;

Legea nr. 202/2002 *privind egalitatea de șanse între femei și bărbați, cu toate modificările și completările ulterioare*, actualizată, are la bază republicarea în Monitorul Oficial nr. 326 din 5 iunie 2013;

Legea nr. 504/2002 *a audiovizualului*, actualizată, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 534 din 22 iulie 2002;

Legea 27/2004 pentru adoptarea Ordonanței de Guvern nr. 77/2003, publicată în Monitorul Oficial nr. 216 din 11 martie 2004;

Legea nr. 554/2004 *a contenciosului administrativ*, actualizată, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 1154 din 7 decembrie 2004;

Legea nr 95/2006 *privind reforma în domeniul sănătății*, cu toate modificările și completările ulterioare, republicată în Monitorul Oficial nr. 652 din 28 august 2015;

Legea nr. 324/2006 pentru modificarea și completarea Ordonanței de Guvern nr. 137/2000, publicată în Monitorul Oficial nr. 626 din 20 iulie 2006;

Legea nr 448/2006 *privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap*, actualizată, are la bază republicarea în Monitorul Oficial nr. 1 din 3 ianuarie 2008;

Legea nr. 1/2011 *a educației naționale*, cu toate modificările și completările ulterioare, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 18 din 10 ianuarie 2011;

Legea nr 292/2011 *a asistenței sociale*, cu toate modificările și completările ulterioare, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 905 din 20 decembrie 2011;

Legea nr. 98/2016 *privind achizițiile publice*, cu toate modificările și completările ulterioare, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 390 din 23 mai 2016;

Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 *privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare*, actualizată, are la bază republicarea în Monitorul Oficial nr. 166 din 7 martie 2014;

Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 *privind regimul juridic al contravențiilor, actualizată*, cu toate completările și modificările ulterioare, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 410 din 25 iulie 2001;

Ordonanța Guvernului nr. 77/2003 pentru completarea și modificarea Ordonanței Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, publicată în Monitorul Oficial nr. 619 din 30 august 2003;

Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 67/2007 *privind aplicarea principiului egalității de tratament între bărbați și femei în cadrul schemelor profesionale de securitate socială*, cu toate modificările și completările ulterioare, are la bază publicarea în Monitorul Oficial nr. 443 din 29 iunie 2007;

Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 61/2008 *privind implementarea principiului egalitatea de tratament între femei și bărbați în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii, actualizată*, cu toate modificările și completările ulterioare, are la baza publicarea în Monitorul Oficial nr. 385 din 21 mai 2008;

Hotărârea Guvernului nr. 1194/2001 *privind organizarea și funcționarea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, publicată în Monitorul Oficial nr. 792 din 12 decembrie 2001;

Hotărârea Guvernului nr. 1514/2002 pentru completarea și modificarea Hotărârii Guvernului nr. 1194/2001, publicată în Monitorul Oficial nr. 963 din 28 decembrie 2002.

CURSURI. MONOGRAFII:

Gordon ALLPORT, *Natura prejudecăților*, Editura Perseus Books, 1979;

Csaba Ferenc ASZTALOS, *Discriminarea în Jurisprudența Instanțelor Judecătorești din România*, Editura Pro Universitaria; București;

Michael BANTON, *Discriminarea*, Editura Du Style, București, 1998;

Mihai BĂDESCU, *Sanctiunea juridică în teoria, filosofia dreptului și în dreptul românesc*, Editura Lumina Lex, 2002;

Corneliu BÂRSAN, *Convenția europeană a drepturilor omului*, Editura All Beck, București, 2005;

Loredana BELU, *Relevanța vinovăției în răspunderea juridică*, Editura Reprograph, Craiova, 2003;

Dragoș BOGDAN, Mihai SELEGEAN, *Drepturi și libertăți fundamentale în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, Editura All Beck;

Lacrimă Rodica BOILĂ, *Răspunderea Civilă delictuală obiectivă, Ediția a II-a*, Editura C.H. BECK, 2014;

Lacrimă Rodica BOILĂ, *Capitolul IV. Răspunderea civilă, în Noul Cod civil, Comentariu pe articole, art. 1-2664*, Coordonatori: Flavius-Antoniou Baias, Eugen Chelaru, Rodica Constantinovici, Ioan Macovei , Editura C.H.Beck, București, 2012;

R. BOURHIS, J.F. LEYEND, *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*, Editura Polirom, Iași, 1997;

Emmanuelle BRIBOSIA, Isabelle RORIVE, *In search of a balance between the right to equality and other fundamental rights*, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010;

Miguel CENTENO, Katherine NEWMAN, *Discrimination in an unequal world*, Oxford University Press, New York, 2010;

Aurora CIUCĂ, *Protecția internațională a drepturilor omului*, Editura Fundației Academice Axis, 2009;

Ionel CLOȘCĂ, *Drepturile omului în sistemul Națiunilor Unite*, vol. I, Fundația Europeană Drăgan, Lugoj, 1997;

Florian COMAN, Nicolae PURDA, *Protecția juridică a drepturilor omului*, Editura Era, 1999;

Leontin-Jean CONSTANTINESCO, *Tratat de drept comparat*, Editura All Educațional, București, 1998;

Ion CRAIOVAN, *Vinovăția în dreptul civil român*, Editura All Beck, București, 1999;

Ion CRAIOVAN; Nicolae POPA, *Teoria generală a dreptului, Ediția 3*, Editura C.H. Beck, București, 2008;

Dragoș Cosmin DACIAN, *Procedura Contenciosului Administrativ*, Editura All Beck, București, 2002;

Ștefan DEACONU, *Drept Constituțional, Ediția a 3-a*, Editura C.H.Beck, București, 2017;

Ion DIACONU, *Organizații europene și euroatlantice*, Editura Universul Juridic, București, 2009;

Ion DIACONU, *Introducere în dreptul internațional public*, Editura Pro-Universitaria, București, 2015;

Nicoleta DIACONU, Nicolae PURDA, *Protecția Juridică a Drepturilor Omului, Ediția a II-a*, Editura Universul Juridic, București, 2011;

Nicoleta DIACONU, Nicolae PURDA, *Protecția Juridică a Drepturilor Omului, Ediția a III-a*, Editura Universul Juridic, București, 2016;

Nicoleta DIACONU, *Dreptul Uniunii Europene - Tratat*, Ediția a II-a revizuită, Editura Lumina Lex, București, 2011;

Ion DOGARU (coordonator), *Drept civil. Partea generală a obligațiilor*, Editura All Beck, București, 2004;

Maurice DUVERGER, *Constitutions et documents politiques*, PUF, Paris, 1974;

Luminița DRAGNE, Mădălina TOMESCU, *Dreptul internațional între știință, diplomatie și politică*, Editura Universul Juridic, București, 2011;

Dezideriu GERGELY, *Practici pozitive: mecanisme specializate în combaterea discriminării, Romani CRISS*, Editura ECA, București, 2003; ISBN 973-99773-8-3;

Mihai FLOROIU, *Concepte de drept internațional*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2013;

Augustin FUEREA, *Manualul Uniunii Europene, Ediția a VI-a, revăzută și adăugită*, Editura Universul Juridic, București, 2016;

Augustin FUEREA, *Instituțiile Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2002;

Dumitru MAZILU, *Drepturile Omului - Concept, Exigențe și Realități contemporane*, Editura Lumina Lex, București, 2000;

Laura MACAROVSCI, Oana Mihaela VIȘAN, *Protecția internațională a drepturilor civile și politice*, Editura „Sitech”, Craiova, 2014;

Roberta NIȚOIU, Alexandru ȘOROP, *Teoria generală a dreptului, Ediția 3*, Editura C.H. Beck, București, 2008;

Sache NECULĂESCU, *Reflecții privind soluțiile noului Cod civil în materia răspunderii civile delictuale, în Noul Cod civil. Comentarii, conform Noului Cod civil republicat, Ediția a III-a revăzută și adăugită*, Editura Universul Juridic, București, 2011;

Nicolae POPA (coord.), *Teoria generală a dreptului*, C.H. Beck, București, 2011;

Miguel Reale, *Introducción al Derecho, Ediciones Piramide S.A.*, Madrid, 1993;

Ioan Dorel ROMOȘAN, *Vinovăția în Dreptul civil român*, Editura All Beck, București, 1999;

Constantin STĂNESCU, Corneliu BÂRSAN, *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Editura All Beck, București, 2002;

Mădălina TOMESCU, *Drepturile omului. Tendințe și orientări contemporane. Ediția a III-a revăzută și adăugită*, Editura Pro-Universitaria, București, 2017;

Costică VOICU, Adriana VOICU, *Teoria generală a dreptului*, Editura Universul Juridic, București, 2013;

Nicolae VOICULESCU, *Protecția internațională a drepturilor omului*, Ediția a 2-a, revizuită, Editura Hamangiu, București, 2017.

Articole/Lucrări expuse în volume de studii Juridice și conferințe juridice de specialitate:

Csaba Ferenc ASZTALOS, „Limita de vârstă de pensionare diferită pe criteriul de sex în România – cauză de discriminare”, în *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 3/2012, Editura C.H. BECK, p. 13-19, ISSN: 1841-4710;

Csaba Ferenc ASZTALOS, „Forme ale discriminării – discriminarea directă, discriminarea indirectă, hărțuirea, victimizarea și ordinul de a discrimina”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse- NEDES 2015 (ediția a IX-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 11-20, ISSN: 2344-6722;

Valentin-Stelian BĂDESCU, „Principiul nediscriminării- principiul fundamental al dreptului Uniunii Europene”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2014 (ediția a VIII-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 317-328, ISSN: 2344-6722;

Nadia Olivia BĂRBIERU, Ionelia STAICU, „Discriminarea în școala românească”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2013 (ediția a VII -a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 230-231, ISBN: 978-973-129-992-1;

Constanța CHȚIBA, Anca COSTEA-DUNĂRINȚIU, „Promovarea egalității de șanse în contextul dezvoltării durabile la nivelul Uniunii Europene”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2014 (ediția a VIII -a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 122- 124, ISSN: 2344-6722;

Titus CORLĂȚEAN, „Prin educație împotriva discriminării. Șansele femeilor într-o Românie europeană”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2014 (ediția a VIII -a), *Exercitarea dreptului la*

nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană, Editura Pro-Universitaria, p. 24- 32, ISSN: 2344-6722;

Nicoleta DIACONU, „Aplicarea principiului nediscriminării privind exercitarea liberei circulații a persoanelor în Uniunea Europeană”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2017 (ediția a XI-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 86- 93; ISSN: 2344-6722;

Nicoleta DIACONU, „Coordonatele juridice interne și internaționale ale dreptului la educație”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2016 (ediția a X-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 47- 58; ISSN: 2344-6722;

Nicoleta DIACONU, „Evoluția reglementărilor privind protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2016 (ediția a X -a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. ISBN: 978-973-129-992-1;

Nicoleta DIACONU, „Aspecte juridice privind protecția drepturilor persoanelor vârstnice”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2014 (ediția a VIII -a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 61-64, ISSN: 2344-6722;

Nicoleta DIACONU, „Cadrul juridic de exercitare a libertății gândirii, conștiinței și religiei”, *Sesiunea Științifică de toamnă a Academiei Oamenilor de Știință din România „Știință, religie și societate”*, Dorna Arini, 23-24 sept.2011; în volumul conferinței ISSN 2068-4096; Editura AOSR, București, 2012;

Nicoleta DIACONU, „Drepturile fundamentale ale omului – între interesele personale și interesul social general”- *Conferința Internațională „Cultura europeană a drepturilor omului. Legea și respectul față de lege în statul de drept”*

organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” și Institutul Internațional pentru Drepturile Omului, 5 aprilie 2012;

Nicoleta DIACONU, „Restrângerea exercitării drepturilor fundamentale ale omului”, în volumul omagial *In Honorem DUMITRU MAZILU. Dreptul internațional între știință, diplomatie și politică*, Editura Universul Juridic, București, 2011, p.122-132, ISBN: 978-973-127-583-3;

Nicoleta DIACONU, „Mecanismul garanțiilor naționale de exercitare a drepturilor fundamentale ale omului”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse (ediția a V-a), organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării - NEDES/2011, studiu publicat în volumul *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro Universitaria, pag. 49-56; ISBN: 978-973-129-992-1;

Luminița DRAGNE, Naomi Adelina NICULAE, „Protecția juridică a dreptului la egalitate”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse-NEDES 2015 (ediția a IX-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 420- 424, ISSN: 2344-6722;

Cătălina-Adriana IVĂNUȘ, „Modalități alternative de soluționare a cazurilor de discriminare pe criteriul de sex”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2016 (ediția a X-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 200 – 208, ISSN: 2344-6722;

Cătălina-Adriana IVĂNUȘ, „Dreptul la nediscriminare în societatea românească”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse-NEDES 2015 (ediția a IX-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 137- 142, ISSN: 2344-6722;

Laura MACAROVSKI, „Unele considerații privind interzicerea discriminării de gen și a discriminării pe criteriul orientării sexuale în reglementările internaționale”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse- NEDES 2013 (ediția a VII-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 87- 94, ISBN: 978-973-129-992-1;

Laura MACAROVSKI; Cătălina NĂSTASE, „Scurte reflecții privind nediscriminarea minorităților naționale în România”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2011 (ediția a V-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 170-190, ISBN: 978-973-129-992-1;

Dumitru MAZILU, „Cartea Albă privind viitorul Europei: Uniunea Europeană cu mai multe viteze contravine principiilor nediscriminării consacrate în construcția europeană”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2017 (ediția a XI-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 11- 14; ISSN: 2344-6722;

Dumitru MAZILU, „Combaterea discriminărilor, care au atins cote îngrijorătoare, între bogații și săracii lumii - obiective prioritare ale tuturor instituțiilor abilitate la nivel național, european și global”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2016 (ediția a X-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 9-16, ISSN: 2344-6722;

Dumitru MAZILU, „Nediscriminarea și egalitatea de șanse – preocupări și acțiuni sociale. Inegalitatea și nedreptatea-evoluții îngrijorătoare”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse- NEDES 2014 (ediția a VIII-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 9-16, ISSN: 2344-6722;

Dumitru MAZILU, „Nediscriminarea - exigențe și realități în Uniunea Europeană”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse (ediția a V-a), organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării - NEDES/2011, studiu publicat în volumul *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro Universitaria, pag. 9-14; ISBN: 978-973-129-992-1;

Cristian NUICĂ, „Considerații privind răspunderea penală în domeniul nediscriminării”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 1/2019, Editura C.H. BECK, p. 37 - 53, ISSN: 1841-4710.

Cristian NUICĂ, „Opinie juridică privind inițiativa cetățenească, respectiv Legea de revizuire a Constituției României în sensul redefinirii familiei în Constituției”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 3/2018, Editura C.H. BECK, p. 4- 10, ISSN: 1841-4710.

Cristian NUICĂ, „Lupta în fața instanței Uniunii Europene. Cauza C-673/16, Coman (II)”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 3/2018, Editura C.H. BECK, p. 37- 88, ISSN: 1841-4710;

Cristian NUICĂ, „Lupta în fața instanței Uniunii Europene. Cauza C-673/16, Coman (I)”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 2/2018, Editura C.H. BECK, p. 45- 84, ISSN: 1841-4710;

Cristian NUICĂ, „Opinie de specialitate cu privire la cauza C-673/16, Coman”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 2/2017, Editura C.H. BECK, p. 32- 45, ISSN: 1841-4710;

Cristian NUICĂ, „Discriminarea în raporturile de muncă. Aspecte practice”, *Revista Română de Dreptul Muncii*, 2/2017, Editura Wolters Kluwer, 2017, p. 54 - 68; ISSN: 1587- 7534;

Cristian NUICĂ, „Cum a riscat România declanșarea procedurii de infrigement din cauza „tăcerii legislativului”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 1/2017, Editura C.H. BECK, p. 135- 146, ISSN: 1841-4710;

Cristian NUICĂ, „Preeminența ordinii juridice UE - Studiu cazuistic *sui-generis* principiului supremației dreptului comunitar în materia nediscriminării”, *Pro Patria Lex* . 2016, Vol. 16 Issue 2, Editura Universul Juridic, p18-29, ISSN 1584-3556;

Cristian NUICĂ, „Natura juridică a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării: domeniile angajării răspunderii juridice contravenționale și răspunderii civile delictuale în materia nediscriminării”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 4/2014, Editura C.H. BECK, 2014, p. 40- 53; ISSN: 1841-4710;

Cristian NUICĂ, „Cazul iresponsabilității juridice a angajatorului ”de jure”. Operativitatea „avertismentului” în materia nediscriminării”, *Noua Revistă a Drepturilor Omului*, nr. 1/2014, Editura C.H. BECK, p. 37- 52, ISSN: 1841-4710;

Anton P. PARLAGI, „Egalitatea de șanse implică discriminarea”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2014 (ediția a VIII-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 99- 121, ISSN: 2344-6722;

Anton P. PARLAGI, „Nediscriminarea politică în fenomenologia dreptului”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse-NEDES 2013 (ediția a VII -a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 95- 101, ISBN: 978-973-129-992-1;

Marian Narcisa RADU, Mihnea Dan RADU, „Discriminarea pozitivă ca mijloc de protecție a drepturilor femeii”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse- NEDES 2015 (ediția a IX-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 78- 87, ISSN: 2344-6722;

Georgeta-Gabriela SINGUREANU, „Egalitate de șanse în procesul instructiv-educativ actual”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse-

NEDES 2015 (ediția a IX-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 304- 310, ISSN: 2344-6722;

Iuliana STOICESCU, „Egalitatea de șanse între femei și bărbați”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse (ediția a V-a), organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării - NEDES/2011, studiu publicat în volumul *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro Universitaria, pag.133-140; ISBN: 978-973-129-992-1;

Mădălina TOMESCU, „Considerații privind egalitatea de șanse între realitate și deziderat în societatea românească”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2016 (ediția a X -a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 68-76, ISSN: 2344-6722;

Mădălina TOMESCU, „Discriminarea persoanelor în vârstă - o realitate din ce în ce mai prezentă în societatea românească”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse (ediția a V-a), organizată de Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” și Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării - NEDES/2011, studiu publicat în volumul *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro Universitaria, pag. 56-64; ISBN: 978-973-129-992-1;

Irina Moroianu ZLĂTESCU, „Discriminarea multiplă și combaterea ei”, Conferința internațională a nediscriminării și egalității de șanse - NEDES 2014 (ediția a VIII-a), *Exercitarea dreptului la nediscriminare și egalitate de șanse în societatea contemporană*, Editura Pro-Universitaria, p. 33- 39, ISSN: 2344-6722;

Renate WEBER, *Concept paper on combating discrimination in Romania, 9 iulie 2003, București.*